

Leiden Duurzaam 2030

Een kansrijke, leefbare stad voor nu en straks

vastgesteld voor inspraak
30 juni 2015

Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de behoeften van het heden zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien in gevaar te brengen.”
Our Common Future, VN-Commissie Brundtland, 1987

“Als stad van kennis en innovatie zou Leiden voorop moeten lopen op het gebied van duurzaamheid.”
Beleidsakkoord 2014-2018 ‘Samenwerken en innoveren’

Voorwoord

Leiden wil, als stad van kennis en innovatie, voorop lopen op het gebied van duurzaamheid. Het ontwerp-ambitiedocument 'Leiden Duurzaam 2030 - Een kansrijke, leefbare stad voor nu en straks' bevat de voorstellen van het college van burgemeester en wethouders voor de lange-termijnambities. Zij geven antwoord op de vraag: 'Hoe ziet Leiden er in 2030 uit als duurzame stad?' Daarnaast bevat dit document de prioriteiten voor de eerstkomende jaren, van 2016 tot 2020.

Dit ontwerp-ambitiedocument is bewust geen soloactie van de gemeente, maar is ontstaan in nauwe samenspraak met 'de stad'. Tijdens een expertsessie op 11 maart in de Hooglandse kerk bleek dat er al heel veel goede initiatieven zijn om van Leiden een duurzame(re) stad te maken. Het was goed om deze weer eens in kaart te brengen en in samenhang te bekijken. Bovendien zijn die avond ook veel nieuwe, goede ideeën opgehaald om Leiden duurzamer te maken. De opbrengst van die bijeenkomst vindt u terug in dit document.

Het is de inzet van het college om nu echt een stap verder te gaan. Hoe? Door om te beginnen een programmamanager Duurzaamheid aan het werk te zetten. Maar ook door nog meer samen te werken, bijvoorbeeld via een op te starten Duurzaamheidsplatform. Door initiatieven uit te bouwen, door gebruik te maken van elkaars kennis, door maatwerk te leveren waar nodig en door al onze plannen en goede ideeën uit te werken in concrete acties en resultaten. Daar staan we met elkaar voor aan de lat. Zonder onze gezamenlijke inzet geen duurzame stad. Wij zullen niet op voorhand met restricties of verdere beleidsregels komen voor duurzaamheid. Wij willen wel inwoners, bezoekers, ondernemers en kennispartners verleiden, stimuleren en enthousiasmeren om met ons te werken aan een duurzame stad.

Als na de inspraakperiode alle reacties verzameld en verwerkt zijn, wordt het ontwerp-ambitiedocument aangepast en worden alle prioriteiten vertaald naar een Duurzaamheidsagenda 2016-2020. Hierin staan concrete acties, voorzien van trekkers, indicatoren, financiële middelen en een planning. Dit najaar worden het ontwerp-ambitiedocument en die agenda samen ter besluitvorming voorgelegd aan de gemeenteraad waarna we na goedkeuring aan de slag kunnen. Zodat we in 2030 met elkaar kunnen constateren dat we in Leiden daadwerkelijk voorop lopen op het gebied van duurzaamheid.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inleiding	6
1 Leiden duurzame stad	11
2 Energie	14
3 Duurzaam ondernemen	19
4 Biodiversiteit	23
5 Afvalstromen	28
6 Mobiliteit	32
7 Klimaatadaptatie	37
8 Instrumenten, rollen en schaal	41

Samenvatting

De in het Beleidsakkoord uitgesproken ambitie om Leiden tot een duurzame stad te maken vraagt om uitwerking en uitvoering. Alvorens tot een Duurzaamheidsagenda voor de periode 2016-2020 te komen wordt eerst die ambitie uitgewerkt met als perspectief: Leiden als duurzame stad in 2030.

Duurzaamheid is meer dan louter bewaken, behoeden en beschermen. Duurzaamheid is vooral toekomstgericht en vraagt om nieuwe manieren van kijken naar de stad.

Wij zien als centrale duurzaamheidsopgave voor Leiden om het stedelijk systeem zo in te richten, dat het in 2030:

- ***zijn bijdrage levert aan het terugdringen van de factoren die het leven van huidige en toekomstige generaties belasten, te weten: de CO₂-uitstoot, de uitputting van grondstoffen, bodem en drinkwater, de vervuiling van lucht en water, de achteruitgang van de biodiversiteit en het produceren van (rest)afval;***
- ***is toegerust op de mogelijke effecten van het veranderende klimaat.***

Zo zal Leiden winnen aan kwaliteit en zal zijn aantrekkelijkheid als woon-, werk- en verblijfsgebied worden vergroot.

In dit ambitiedocument zijn de ambities voor 2030 en de daarmee samenhangende prioriteiten voor de eerstkomende jaren opgenomen, verdeeld over zes duurzaamheidsthema's.

Energie

Bij het thema energie zal het zowel gaan om besparing van het energieverbruik, als om vernieuwingen in de energievoorziening. Leiden zet in op een forse reductie van de CO₂-uitstoot (40% ten opzichte van 1990) en op een CO₂-neutrale gemeentelijke organisatie. De uitdaging om de energievoorziening te verduurzamen pakt de gemeente regionaal en provincie-breed op, maar daarnaast worden initiatieven ondersteund die juist op wijkniveau energiekansen willen benutten. Een belangrijke opgave voor de komende jaren is het ondersteunen en faciliteren van de verduurzaming van de bestaande stadsverwarming.

Duurzaam ondernemen

In het Beleidsakkoord wordt nadrukkelijk de relatie gelegd tussen duurzaamheid en economie. In de komende periode wil Leiden dan ook innovatieve ondernemers faciliteren, stimuleren en ondersteunen bij het verduurzamen van hun bedrijfsvoering. Duurzaamheidsscans worden nu al aangeboden voor de horeca en zullen, bij gebleken succes, worden uitgebreid naar andere sectoren. Er komt een jaarlijkse duurzaamheidsprijs voor de meest duurzame ondernemer. Speciale aandacht en ondersteuning krijgen bedrijven die zich richten op commerciële recycling. De gemeente zelf zal in de verduurzaming van zijn eigen bedrijfsvoering het goede voorbeeld geven.

Biodiversiteit

Bij het thema biodiversiteit zetten wij in op uitbreiding en verbinding van het stadsgroen en op het hanteren van biodiversiteit als uitgangspunt voor aan- en herplant en beheer. Het bevorderen van natuurwaarden zal vanaf de beginfase deel uitmaken van bouwplannen en infrastructurele ingrepen. De gemeente blijft initiatieven van bewoners die betrekking hebben op openbaar en particulier groen ondersteunen.

Afvalstromen

Voor verduurzaming is ook een andere benadering van afval nodig. Het beïnvloeden van de omgang met grondstoffen en afval wordt gecombineerd met het vergroten van de inzet op afvalscheiding. Het gaat niet alleen om een forse reductie van de hoeveelheid restafval, maar ook om het voorkomen van afval in de breedste zin van het woord. Met het oog daarop zullen vernieuwende initiatieven op het gebied van leeneconomie worden ondersteund. Afvalpreventie is ook van toepassing op de gebouwde omgeving: het

hergebruik van bestaande panden krijgt de aandacht.

Mobiliteit

Hoe houden we Leiden zowel bereikbaar als leefbaar? In het duurzaamheidsthema mobiliteit verschuift de het gewicht van automobilititeit naar leefbaarheid. In overeenstemming met de recent vastgestelde Mobiliteitsnota Leiden 2015-2022 zet de gemeente in op het in balans brengen van bereikbaarheid en omgevingskwaliteit. Dat gebeurt door 'park and walk' aantrekkelijker te maken, het fietsverkeer nog beter te faciliteren, de fijnmazigheid van het openbaar vervoer te vergroten en het aandeel elektrisch vervoer te drastisch te doen toenemen. Ook zijn er interessante mogelijkheden op het terrein van mobiliteitsmanagement en stedelijke distributie.

Klimaatadaptatie

Ook Leiden heeft te maken met de gevolgen van het veranderende klimaat. Een duurzame stad zal robuust genoeg moeten zijn om de relatief nieuwe uitdagingen van hitte- en waterregulatie aan te kunnen gaan. Dit vergt naast reeds aanwezige specifieke kennis ook aanvullend onderzoek, dat Leiden onder meer in samenwerking met andere steden gaat verrichten. Klimaatadaptatie, het 'nieuwe' duurzaamheidsthema, is een zaak van 'groen, blauw en grijs', een opgave die internationaal, nationaal, stedelijk, maar ook op wijkniveau een beroep zal doen vernieuwende ideeën en uitvoeringspraktijken.

Naast deze thematische ambities heeft de gemeente drie ambities die de genoemde thema's overstijgen. Deze hebben betrekking op de wijze waarop de gemeente zijn positie inneemt in het proces van verduurzaming van de stad:

- *Platform*
we organiseren de voortgaande dialoog over duurzaamheid met de stad door het oprichten van een stedelijk Platform Duurzaamheid, een van de voornemens uit het Beleidsakkoord;
- *Programma*
we organiseren de duurzaamheidsambities en -inspanningen in de gemeentelijke organisatie door deze te 'laten landen' in de begrotingsprestaties en in de werkplannen van de gemeentelijke teams; deze opgaven behoren tot het Programma Duurzaamheid dat in ieder geval voor de periode juli 2015 tot juli 2018 wordt opgezet;
- *Educatie*
we verbreden het aanbod aan duurzaamheidseducatie door dit te laten aansluiten op de ambities en prioriteiten die in dit ambitiedocument zijn geformuleerd; we vernieuwen het door gebruik te maken van nieuwe vormen en innovatieve partners.

Het speelveld van duurzaamheid is zo breed dat de inspanningen en prestaties zich op verschillende niveaus bevinden: van het individuele niveau, waar het gaat om het verleiden tot 'duurzaam gedrag', tot het landelijke niveau (bijv. wetgeving) of zelfs internationaal (Europese samenwerkingsverbanden en subsidies). Ook de rollen die de gemeente speelt zullen variëren, naar gelang het duurzaamheidsthema en de specifieke inspanning. De gemeente zal zich nu eens als regelgever of subsidieverlener opstellen, dan weer als stimulator, verbindende instantie of co-financier. De gemeente zal slim schakelen tussen deze rollen, maar wel steeds duidelijk zijn over de ingenomen positie. Voorop staat dat het niet de gemeente, maar in de eerste plaats de stad zelf is die zal zorgen voor een duurzaam Leiden in 2030.

De gemeente zal in dat proces steeds zijn rollen spelen en zich daarbij vooral richten op samenwerking, vernieuwing en het benutten van de in de stad aanwezige kennis.

Leiden Duurzaam 2030 moet worden gezien als een aanvulling op en een verrijking van de *Ontwikkelingsvisie 2030 'Leiden, Stad van Ontdekkingen'*. Naast de daarin genoemde pijlers internationale kennis en historische cultuur komt nu een derde pijler te staan: duurzame stad.

Inleiding

Aanleiding

De aanleiding voor dit Ambitiedocument – en voor de Duurzaamheidsagenda 2016-2020 die hierop wordt gebaseerd – is tweeledig. De vorige Duurzaamheidsagenda had een looptijd tot en met 2014 en is dus aan opvolging toe. En in het in april 2014 gesloten Beleidsakkoord 2014-2018 ‘Samenwerken en innoveren’ staat een aantal ambities over duurzaamheid die om uitwerking vragen.

In het Beleidsakkoord wordt de ambitie uitgesproken om van Leiden een duurzame stad te maken. Sterker nog, het akkoord spreekt de ambitie uit dat Leiden, als stad van kennis en innovatie, voorop gaat lopen op het gebied van duurzaamheid. Het Beleidsakkoord verbindt duurzaamheid nadrukkelijk met zijn eigen kernthema’s: samenwerken met partners in de stad en gebruik maken van de in de stad aanwezige kennis en innovatiekracht.

De inzet op duurzaamheid sluit tevens aan bij een ander thema van het Beleidsakkoord: het verbeteren van leefbaarheid in de wijken. Duurzaamheid is één van de ambities die kunnen bijdragen aan het verbeteren van de leefomgeving en leent zich goed voor samenwerking met bewoners op wijkniveau.

Die inzet vraagt om een nieuwe oriëntatie op de vraag wat duurzaamheid specifiek betekent voor een stad als Leiden en welke opgaven aan de genoemde ambitie uit het Beleidsakkoord zijn verbonden. De verbinding van duurzaamheid aan de begrippen ‘samenwerken’ en ‘innoveren’ is als het ware een vervolgstap op de Duurzaamheidsagenda 2011-2014, waarin al een relatie werd gelegd tussen de begrippen ‘duurzaamheid’ en ‘kwaliteit’.

Die Duurzaamheidsagenda voor de voorgaande periode was opgesteld door de Milieudienst (thans: Omgevingsdienst) West-Holland voor de toen deelnemende gemeenten, waaronder Leiden. Het document, in feite een opvolger van het eerdere Milieubeleidsplan van de Milieudienst, was dan ook een regionale agenda met per gemeente lokale accenten.

Duurzaamheid houdt uiteraard niet op bij de gemeentegrenzen. In dit document staan de Leidse ambities en de Leidse focus op het terrein van duurzaamheid. De verschillende thema’s moeten echter ook in een bredere (regionale, landelijke) scope worden gezien en betrokken. De acties kunnen vervolgens weer lokaal ‘neerdalen’. Voor de realisatie van een deel van de ambities zal het van belang zijn om deze op wijk- en buurtniveau op te pakken en uit te werken. Anderzijds zal bij verschillende thema’s een gezamenlijke regionale of landelijke aanpak de meest aangewezen weg zijn.

Opzet

In dit Ambitiedocument willen wij het perspectief schetsen van een duurzame stad in 2030. Daarbij proberen wij een goede balans te vinden tussen het verlangen om prikkelende, vergaande ambities te formuleren en de wens om doelstellingen ‘smart’ te formuleren. Op basis van die ambities benoemen we in dit document tevens de prioriteiten voor de periode 2016-2020. Hiermee maken we duidelijk waar de focus voor de komende jaren komt te liggen. Het concept van dit ambitiedocument wordt gelijktijdig in de inspraak gegeven en om advies voorgelegd aan de Leidse Milieuraad (LMR).

Na verwerking van het LMR-advies en de inspraakreacties op dit Ambitiedocument zullen we deze prioriteiten vertalen naar een Duurzaamheidsagenda 2016-2020, waarin de acties voor de komende vijf jaren zo concreet mogelijk worden benoemd, gegroepeerd naar thema en voorzien van indicatoren, verwachte financiële consequenties en planning. Ook zal in de Duurzaamheidsagenda worden opgenomen welke vorm het Duurzaamheidsplatform, een concreet voornemen uit het Beleidsakkoord, zal krijgen. De planning is dat de raad het Ambitiedocument en de Duurzaamheidsagenda 2016-2020 in december van dit jaar tegelijk vaststelt.

Via deze gefaseerde aanpak willen wij eerst het maatschappelijk draagvlak toetsen voor de geformuleerde ambities en prioriteiten – de kaders voor het Leidse duurzaamheidsbeleid – alvorens deze

vast te stellen in combinatie met een concrete uitvoeringsagenda.

Terugblik op 2011-2014

De Duurzaamheidsagenda 2011-2014 was ingericht naar vijf thematische speerpunten:

1. energiebesparing in de bestaande bouw;
2. duurzame energieopwekking;
3. afvalscheiding en duurzame verwerking;
4. groenontwikkeling en biodiversiteit;
5. duurzame mobiliteit en verkeer.

Aan deze speerpunten was een groot aantal acties verbonden, die deels zijn gerealiseerd en deels nog doorlopen. In dit verband zal niet op deze afzonderlijke acties worden ingegaan.

Er is echter voldoende reden om deze speerpunten als leidende thema's voor de komende tijd te handhaven, aangevuld met de thema's duurzaam ondernemen en klimaatadaptatie. In dit Ambitiedocument beschrijven we per thema waar we staan anno 2015. We baseren ons hierbij op de Quick Scan Duurzaamheid, die het bureau SME Advies in januari in opdracht van de gemeente heeft uitgevoerd.

Speelveldnotities van de LMR

De Leidse Milieuraad (LMR) heeft in september 2014 enkele *Speelveldnotities* aan de gemeente gezonden als zijn eerste bijdrage aan de totstandkoming van een nieuwe Duurzaamheidsagenda. De notities geven bruikbare input voor de inhoud van het beleidskader. De thema's die de LMR in de *Speelveldnotities* heeft voorgesteld komen grotendeels overeen met de thema's die in het Beleidsakkoord expliciet zijn genoemd. De LMR benadrukt dat duurzaamheid vraagt om maatregelen en investeringen voor de lange termijn. De Duurzaamheidsagenda voor de komende jaren moet dan ook worden opgesteld tegen de achtergrond van een veel langere periode.

Volgens de LMR is het van belang om voor elk van de te onderscheiden duurzaamheidsthema's (zie ook hierna) een langetermijnvisie te ontwikkelen. Dat maakt het ook mogelijk om maatregelen te identificeren die onafhankelijk van toekomstige ontwikkelingen zullen bijdragen aan duurzaamheid (zgn. 'no regret'-maatregelen). Bovendien zal het Leidse duurzaamheidsbeleid meer draagvlak verwerven wanneer er een heldere en aansprekende lange-termijnvisie aan ten grondslag ligt die in overleg met partners tot stand is gekomen.

Duurzaamheidsprojecten 2015

Er is voor gekozen om in het duurzaamheidsbeleid twee sporen te bewandelen, één voor de korte en één voor de lange termijn. Voor de korte termijn is een beknopte agenda 2015 opgesteld, waarin een aantal activiteiten zijn opgenomen die al in uitvoering zijn dan wel in 2015 van start kunnen gaan. De raad heeft op 9 april 2015¹ besloten het document Duurzaamheidsprojecten 2015 vast te stellen, waarin deze acties zijn opgenomen. Hiervoor is een bedrag van € 650.000 uit de Reserve duurzaamheidsfondsen van het Beleidsakkoord beschikbaar gesteld.

Parallel hieraan is dit Ambitiedocument voor de lange termijn opgesteld, dat zal worden gevolgd door de daarop gebaseerde Duurzaamheidsagenda 2016-2020.

Trends en ontwikkelingen op het terrein van duurzaamheid

Sinds 2011 is de kwaliteit van onze leefomgeving verder onder druk komen te staan. De prestaties op elk niveau (van globaal tot lokaal) waar het gaat om verduurzaming van energievoorziening, wonen en mobiliteit blijven ruimschoots achter bij wat nodig is. Wereldwijd is de bereikte CO2-reductie tot nu toe

¹ RV 15.0013 van 9 april 2015; zie ook hoofdstuk 1.

pover.

Er zijn echter ook gunstige trends. Duurzaamheid wordt door steeds meer partijen (individuen, bedrijven, groepen, overheden) als een kans gezien. Er ontstaan in het 'domein' van duurzaamheid steeds meer aangrijpingspunten voor bedrijvigheid, toepassing van kennis en innovatie.

In het kort worden hier enkele belangrijke ontwikkelingen genoemd die de ambities voor Leiden voor de komende periode mede zullen gaan bepalen:

- Meer en meer ontdekt de markt duurzaamheid. Verduurzaming wordt door ondernemers steeds meer als kans gezien in plaats van als belemmering. Duurzaamheid heeft niet meer een 'defensieve' klank, maar is in toenemende mate een innovatief principe.
- Het belang van lokaal energiebeleid neemt toe, mede tegen de achtergrond van de doelstellingen van het landelijke Energieakkoord.
- De opkomst van burgerinitiatieven met duurzaamheidsdoelstellingen, zoals energievoöperaties. Verduurzaming is zich ook aan het ontwikkelen tot een 'life style'-element voor groepen burgers.
- Voor overheden ontwikkelt duurzaamheid zich meer en meer tot facetbeleid, een 'policy style'.
- De verbinding tussen duurzaamheid en klimaatadaptatie (zie ook hierna).
- De verbreding van het begrip duurzaamheid, waardoor ook 'sociale duurzaamheid' scherper in beeld komt.
- De toenemende nadruk op meetbaarheid van duurzaamheidsprestaties.
- In de historische binnenstad is gebleken dat het mogelijk is om duurzaamheidsdoelen na te streven zonder dat dit afbreuk hoeft te doen aan onze erfgoedambities.

Aanpassing aan klimaatverandering

De te verwachten veranderingen in het klimaat werpen hun schaduwen al vooruit. In het afgelopen decennium kwamen significant vaker langdurige periodes met (zeer) hoge temperaturen en weinig of geen regenval voor, maar anderzijds ook buien met in korte tijd grote hoeveelheden hemelwater. Voor een stedelijke omgeving zijn de hieraan verbonden uitdagingen niet dezelfde als die voor landelijke gebieden, maar zij zijn er wel degelijk.

Voor een duurzame bescherming en ontwikkeling van de stedelijke omgeving moeten we ons rekenschap geven van de implicaties van deze ontwikkeling voor:

- de verwerking van hemelwater, om wateroverlast in de gebouwde omgeving te voorkomen;
- de gezondheid van de bewoners van de stad, door tegengaan van periodieke hittestress;
- het bodembeheer, door in te spelen op mogelijke verdroging en daling van de bodem.

Er is dan ook alle aanleiding om het thema 'klimaatadaptatie' een aparte plaats te geven in het geheel van het duurzaamheidsbeleid.

Kernthema's

Op basis van het Beleidsakkoord en de aanbevelingen van de Leidse Milieuraad is gekozen voor de volgende leidende thema's voor dit Ambitiedocument en de nieuwe Duurzaamheidsagenda 2016-2020:

1. Energie (energiebesparing en benutting van duurzame energie);
2. Duurzaam ondernemen;
3. Biodiversiteit;
4. Afvalstromen;
5. Mobiliteit;

Gezien de hierboven genoemde opgaven die een veranderend klimaat stelt aan de stedelijke omgeving is hieraan nog als thema toegevoegd:

6. Klimaatadaptatie.

Het begrip 'duurzaamheid' wordt in het algemeen gepositioneerd in de drie dimensies *Planet* (fysieke omgeving), *People* (leefbaarheid) en *Profit* (economie). Dit Ambitiedocument zal zich concentreren op

eerstgenoemde dimensie, hoewel de raakvlakken met leefbaarheid en economie in diverse thema's, zoals bij het thema duurzaam ondernemen, wel degelijk aan de orde komen.

In het Beleidsakkoord is nadrukkelijk de relatie gelegd tussen duurzaamheid en economie: verduurzaming creëert juist ook economische kansen, duurzaamheid vraagt om innovatie en ondernemerschap. Duurzaamheid is geen onderwerp in de marge meer. De voortrekkers en smaakmakers zijn vaak afkomstig uit het bedrijfsleven, werken aan universiteiten of vertegenwoordigen bewonersinitiatieven.

Het proces

Duurzaamheid is een veelzijdig onderwerp, dat snel aan belang en bestuurlijk gewicht wint. Het vaststellen van de kaders voor de langere termijn vraagt dan ook om een brede discussie, waarbij gebruik kan worden gemaakt van de in de stad aanwezige kennis, ervaring en creativiteit.

Daarom is als onderdeel van het beleidsproces ervoor gekozen om een discussiebijeenkomst te houden met een veelheid van partners in de stad, voorafgaand aan de formele inspraakprocedure. Voor deze bijeenkomst op 11 maart 2015 in de Hooglandse Kerk waren ruim 70 personen uitgenodigd, waarvan er uiteindelijk 55 actief hebben deelgenomen.

De genodigden behoorden tot de doelgroepen en categorieën bedrijfsleven, duurzaamheids- en milieugroepen, lokale politiek, onderwijs en wetenschap, specifieke themapressiegroepen, woningcorporaties en bewonersorganisaties. Daarnaast zijn individuele personen benaderd die lokaal actief zijn op duurzaamheidsthema's en als zodanig bij de gemeente bekend. Ook de Leidse Milieuraad was ruim vertegenwoordigd.

Vervolgens heeft de Raadscommissie Leefbaarheid en Bereikbaarheid op 16 april 2015 gediscussieerd over het duurzaamheidsbeleid voor de langere termijn. Bij deze gelegenheid is een groot aantal ideeën en suggesties meegegeven aan de wethouder voor Onderwijs, Sport en Duurzaamheid.

Quick Scan Duurzaamheid

Voorafgaand aan deze discussiebijeenkomst heeft het bureau SME Advies in januari in opdracht van de gemeente een Quick Scan Duurzaamheid uitgevoerd. In deze Quick Scan is onderzocht hoe Leiden er qua duurzaamheid voor staat, afgezet tegen andere, vergelijkbare gemeenten, en waar de kansen liggen om de duurzaamheid te verbeteren. De uitkomsten van deze Quick Scan hebben mede gediend als 'springplank' voor de discussies op 11 maart. Ook zijn in de Quick Scan per thema voorstellen gedaan voor te kiezen indicatoren.

Op de Quick Scan wordt in hoofdstuk 1 uitgebreider ingegaan.

Dit document

In hoofdstuk 1 wordt een algemeen beeld gegeven van Leiden als duurzame stad. De hoofdstukken 2 tot en met 7 behandelen de afzonderlijke duurzaamheidsthema's, waarbij per thema wordt teruggegrepen op de bevindingen van de Quick Scan.

De hoofdstukken 2 tot en met 7 hebben een gelijke indeling. Eerst worden de Ambities voor 2030 beschreven, gevolgd door de prioriteiten voor de komende vier jaren, die zullen worden uitgewerkt in de Duurzaamheidsagenda 2016-2020. Daarna volgt een toelichting op het thema en een paragraaf over de stand van zaken anno 2015. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een paragraaf waarin kort wordt ingegaan op de rollen die de gemeente kan spelen in dat thema, de financiële middelen en de effect- en prestatie-indicatoren die voor dat thema kunnen worden gebruikt.

In hoofdstuk 8 wordt, in een totaaloverzicht, beschreven hoe de gemeente te werk zal gaan en wat van de gemeente kan worden verwacht.

Relatie met andere beleidsstukken

Leiden Duurzaam 2030 moet worden gezien als een aanvulling op en verrijking van de Ontwikkelingsvisie 2030 'Leiden, Stad van Ontdekkingen'. Naast de twee pijlers internationale kennis en historische cultuur komt nu een derde pijler te staan: duurzame stad.

Het Ambitiedocument raakt aan tal van domeinen en beleidskaders en -nota's die onder het 'dak' van de Ontwikkelingsvisie een plaats hebben:

- de nieuwe Omgevingsvisie, die in 2015 aan de raad wordt voorgelegd;
- het Programma Kennisstad;
- de nota *Ruimte maken voor gezondheid - Lokaal gezondheidsbeleid Leiden 2014-2018*;
- de *Nota Wonen 2020* en de Prestatieafspraken met de Leidse woningcorporaties;
- de Economische agenda;
- de *Mobiliteitsnota Leiden 2015-2022*, in het bijzonder het onderdeel duurzame mobiliteit;
- de nota *Versterken en verbinden van groen in Leiden (2013)*;
- het *Waterplan (2007)*;
- het *Verbreed Gemeentelijk rioleringsplan 2014-2018*;
- het beleid met betrekking tot luchtkwaliteit (voortvloeiend uit de evaluatie, in 2015, van het *Luchtkwaliteitsplan 2012-2014*);
- het *Kaderstellend afvalbeleid 2013-2020*;
- de *Erfgoednota*;
- *Kaders wijkaanpak (vast te stellen in 2015)*.

1. Leiden duurzame stad

Wat betekent duurzaamheid voor Leiden ?

“Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de behoeften van het heden zonder de mogelijkheden van toekomstige generaties om in hun behoeften te voorzien in gevaar te brengen.” Deze nu bijna dertig jaar oude definitie van de commissie-Brundtland is nog steeds een treffende formulering van wat ons voor ogen staat als wij het hebben over duurzaamheid.

Wat betekent dat voor Leiden? Wat betekent deze opgave voor een compacte en dichtbevolkte stad die zijn geschiedenis en erfgoed koestert, maar voorop wil lopen bij nieuwe ontwikkelingen? Voor een stad waarin altijd gebrek aan ruimte is en die voortdurend tegen zijn grenzen schuurt? Voor een stad die aantrekkelijk wil zijn als woon-, werk- en verblijfsgebied, die sleutelt aan zijn bereikbaarheid en worstelt met zijn positie binnen het grotere geheel van de Randstad?

Duidelijk is dat de kwaliteit van de stad als fysieke omgeving veel te maken heeft met de kwaliteit van lucht, water, bodem en groen. Dat zijn ‘klassieke’ milieuthema’s die, opnieuw gepositioneerd, hun plaats hebben in de duurzaamheidsambities, naast nieuwere thema’s als hitte, droogte en verwerking van hemelwater. Maar wat wij willen met duurzaamheid gaat verder dan louter bewaken, behoeden en beschermen. Duurzaamheid betekent vooral: toekomstgerichtheid en dat vraagt om nieuwe manieren van kijken naar de stad, die zich aan ons laat zien als een levend organisme, als een dynamisch stedelijk systeem.

Wij zien als centrale duurzaamheidsopgave voor Leiden om het stedelijk systeem zo in te richten, dat het in 2030:

- ***zijn bijdrage levert aan het terugdringen van de factoren die het leven van huidige en toekomstige generaties belasten, te weten: de CO₂-uitstoot, de uitputting van grondstoffen, bodem en drinkwater, de vervuiling van lucht en water, de achteruitgang van de biodiversiteit en het produceren van (rest)afval;***
- ***is toegerust op de mogelijke effecten van het veranderende klimaat.***

Zo zal Leiden winnen aan kwaliteit en zal zijn aantrekkelijkheid als woon-, werk- en verblijfsgebied worden vergroot.

Deze opgave vraagt om verandering: minder doen, anders doen, nieuwe dingen doen. Er zijn ook uitdagingen voor de stad: de schaarste aan ruimte, de grote mobiliteit, de energievraag en de randvoorwaarde van een zorgvuldige omgang met ons erfgoed. De instrumenten die Leiden kan en zal inzetten zijn kennis, innovatie, ondernemingszin en samenwerking.

Daarmee zal Leiden in 2030 zijn uitgegroeid tot een duurzame stad, een stad die zich meer nog dan nu kan noemen: de Stad van Ontdekkingen.

Waar staan we anno 2015 ?

Als startpunt voor de ‘discussie met de stad’ heeft de gemeente aan het onderzoeksbureau SME Advies de opdracht gegeven om aan de hand van de zes duurzaamheidsthema’s na te gaan hoe Leiden er nu (2015) voor staat. Daarbij is ook gevraagd om de prestaties van Leiden af te zetten tegen die van vergelijkbare steden. Als referentie gelden gemeenten van gelijke grootte en/of dezelfde ‘stedelijkheidsklasse’, zoals Dordrecht, Delft, Maastricht, Zwolle en Zoetermeer. Deze manier van vergelijken achten wij informatiever en daardoor meer zinvol dan monitoren als de Gemeentelijke DuurzaamheidsIndex (GDI), waarin alle 403 gemeenten in Nederland² aan de hand van een groot aantal indicatoren met elkaar worden vergeleken. Dergelijke monitoren doen immers geen recht aan de voor verduurzaming relevante grote onderlinge

² Op 1 januari 2015 is het aantal gemeenten door herindelingen met 10 afgenomen, zodat er nu nog 393 gemeenten zijn.

verschillen tussen gemeenten, zoals grootte, geografische ligging en type stad.

Begin februari heeft SME Advies zijn bevindingen vastgelegd in het rapport *Quickscan Duurzaamheid gemeente Leiden*.

Opvallende conclusies in dit rapport zijn dat Leiden ten opzichte van vergelijkbare gemeenten:

- goed scoort op de thema's duurzame mobiliteit, afvalbeleid en biodiversiteit;
- gemiddeld presteert op het thema klimaatadaptatie; en
- het minder goed doet op de thema's energiebeleid en circulaire economie.

De verbeteringskansen zijn voor Leiden het grootst bij energie, duurzame mobiliteit, circulaire economie en klimaatadaptatie.

Ook de organisatie van het duurzaamheidsbeleid kan beter volgens het rapport.

Rode draden uit de discussie

Tijdens de discussiebijeenkomst van 11 maart 2015 werd, door de verschillende themagroepen heen, een aantal rode draden zichtbaar:

- *Regie* – De gemeente wordt opgeroepen om een regierol te nemen in de verschillende duurzaamheidsthema's. Deze roep is het duidelijkst bij het thema 'energie'.
- *Schaalniveaus* – Partijen erkennen dat werken aan duurzaamheid met zich meebrengt dat voortdurend moet worden 'geschakeld' tussen de niveaus waarop kan worden geacteerd bij verduurzaming: van het microniveau van menselijk consumptief gedrag tot de lokale, bovenlokale en nationale podia.
- *Gebiedsgericht* – In het verlengde van bovenstaande bestaat het inzicht dat met een wijk- of gebiedsgerichte benadering, onder andere bij het thema 'energie', veel winst te behalen valt.
- *Samenwerking* – Er zijn steeds meer initiatiefnemers in de stad en dat heeft implicaties voor de rol van de gemeente: de gemeente is nu meer meewerkend en ondersteunend en minder 'overtuigend' dan voorheen.
(Tussen deze constatering en de bovengenoemde 'roep om regie' bestaat enige spanning.)
- *Platform* – In het Beleidsakkoord staat het voornemen een platform op te richten "waarbinnen de gemeente, bedrijven en organisaties samenwerken aan innovatieve manieren om de stad te verduurzamen". Dit voornemen krijgt bijval. Veel partners willen graag meepraten over en meewerken aan de concrete invulling hiervan.
- *Zichtbaarheid* – Het wordt bepleit om met datgene wat wordt ondernomen en bereikt meer naar buiten te treden, zodat de zichtbaarheid van duurzaamheidsprestaties wordt vergroot.

Integrale benadering

De indeling in zes thema's, die in de door de raad vastgestelde Duurzaamheidsprojecten 2015 werd gehanteerd en in dit Ambitiedocument is voortgezet, is niet bedoeld om de thema's van elkaar te scheiden. Het dient uitsluitend als hulpmiddel, om ambities en prioriteiten scherper te kunnen formuleren. Duidelijk is dat de thema's onderling samenhangen en elkaar gedeeltelijk overlappen. Diverse voorgestelde acties hebben een relatie met meer dan één thema. Energie en mobiliteit overlappen elkaar voor een deel. Hetzelfde geldt voor duurzaam ondernemen en het omgaan met afvalstromen evenals voor klimaatadaptatie in relatie tot biodiversiteitsdoelen.

Bij duurzaamheid gaat het uiteindelijk om een andere manier van kijken naar de fysieke stad. We beschouwen de stad als een systeem, een dynamisch geheel van elementen die in wisselwerking met elkaar staan en gezamenlijk de stad constitueren. Door de stad als een fysiek systeem te zien wordt de onderlinge samenhang van de duurzaamheidsthema's, elk met hun specifieke doelstellingen, duidelijk.

Er zijn dan ook, zoals eerder opgemerkt, talrijke verbindingen met reeds bestaand beleid op een groot aantal terreinen, zoals wonen, groen, water, erfgoed, gezondheid, economie, mobiliteit en de wijkaanpak. Daarnaast wordt ingezet op een zorgvuldige afstemming van dit Ambitiedocument met de in voorbereiding zijnde Omgevingsvisie.

Programma Duurzaamheid

Het inrichten van een Programma Duurzaamheid, geleid door een programmamanager, zien wij als een randvoorwaarde om tot de noodzakelijke integrale benadering van het duurzaamheidsbeleid te komen en om de verdere stappen op de weg naar een duurzame stad te zetten.

De raad heeft op 9 april 2015 ingestemd³ met het inrichten van een Programma Duurzaamheid voor de duur van drie jaren, waarna aan de hand van een evaluatie wordt besloten tot voortzetting dan wel beëindiging van het programma. Op deze aanpak wordt in hoofdstuk 8 nader ingegaan.

³ RV 15.0013 van 9 april 2015.

2. Energie

2.1 Ambities en prioriteiten

Ambities voor 2030

1. CO₂-reductie

In 2030 heeft Leiden de lange-termijndoelstelling voor de regio Holland Rijnland gehaald van 40% CO₂-reductie ten opzichte van 1990⁴.

Leiden heeft in 2030 een CO₂-neutrale gemeentelijke organisatie.

2. Duurzame energievoorziening

In 2030 is Leiden een stad die zijn bijdrage levert aan de landelijke duurzaamheidsambities op energiegebied.

Leiden heeft, rekening houdend met zijn beperkte mogelijkheden als compacte, dichtbevolkte stad, de uitdaging van de energietransitie regionaal en provincie-breed opgepakt, met succes.

Huishoudens, bedrijven en instellingen maken gebruik van een veelheid aan arrangementen (bijv. restwarmte, zonne-energie, aardwarmte), zowel bovenstedelijk als stedelijk en decentraal.

3. Maatwerk

Kenmerkend is de veelheid en diversiteit van het duurzame aanbod die – door een breed gedragen aanpak onder regie van de gemeente – in de periode 2015-2030 tot stand is gebracht. Per wijk of stadsdeel hebben de relevante partijen, gebruik makend van de specifieke kansen van het gebied, arrangementen bedacht en georganiseerd die optimaal van deze kansen gebruik maken.

4. Verduurzaming van de warmtevoorziening

Naast een vergaande beperking van de warmtevraag, door energetische verbetering van woningen en andere gebouwen, worden alle voor opwekking, opslag en transport beschikbare technieken toegepast, zoals warmte-koude-opslag (WKO), winning van zonne-energie, windenergie (indien mogelijk) en diepe geothermie. Daarnaast is een groot aantal woningen en bedrijven aangesloten op het stadsverwarmingsnet, dat inmiddels deel uitmaakt van de provincie-brede Warmterotonde.

Prioriteiten in de periode 2016-2020

1. CO₂-reductie:

- Leiden doet mee in de uitvoering van het Europees en nationaal beleid met 20/20/20 als perspectief. Dat betekent dat we voor 2020 streven naar een reductie van de CO₂-uitstoot van 20% ten opzichte van 1990.
- Energiebesparing door bedrijven, waaronder de horeca, bevorderen we actief, niet alleen door controleren, maar vooral ook door stimuleren en samenwerken: projecten mede opzetten, ideeën ondersteunen, partijen met elkaar verbinden.
- De gemeente geeft het goede voorbeeld door een CO₂-neutrale gemeentelijke organisatie als randvoorwaarde te hanteren voor de nieuwe ambtelijke huisvesting na 2020.
- De gemeente gaat het energieverbruik in openbare verlichting reduceren door een aantal maatregelen:
 - bij vernieuwing van lichtmastreclame moet LED-verlichting worden gebruikt; bovendien gaat de lichtmastreclame onder het dimregime vallen;
 - bij vervanging van de huidige conventionele verlichting wordt waar mogelijk en zinvol

⁴ Deze lange-termijndoelstelling is overgenomen uit de Duurzaamheidsagenda 2011-2014 en is te herleiden tot het Klimaatakkoord (2007) tussen gemeenten en Rijk.

- overgegaan op energiebesparende verlichting (LED) en wordt het dimregime toegepast;
- waar (financieel) mogelijk wordt bij vervanging van de illuminatie-installaties de brandtijd beëindigd om 24.00 uur (op zondag t/m donderdag) of 01.00 uur op vrijdagen en zaterdag;
 - er wordt gebruik gemaakt van in regionaal verband ingekochte groene stroom.

2. *Duurzame energievoorziening:*

- o We zetten voor 2020 in op de doelstelling dat 14% van de benodigde energie lokaal en duurzaam wordt opgewekt (nu: 3%).
- o We onderzoeken de haalbaarheid van duurzame energieopwekking op excentrische locaties, zoals het Wernink-terrein en de locatie van de rioolwaterzuivering aan de Voorschoterweg.
- o Platte daken van scholen, bedrijfspanden en sportaccommodaties worden maximaal benut voor het plaatsen van zonnepanelen. Speciale aandacht krijgen mogelijke 'iconische' verduurzamingsprojecten, bijv. cultuurgebouwen en sportaccommodaties.

3. *Maatwerk:*

- o We blijven ondersteuning door middel van maatwerk bieden aan eigenaren bij het verduurzamen van monumentale en historische⁵ woningen. We breiden dit uit naar verduurzaming van andere monumentale panden.
- o Maatwerk betekent ook: gebruik maken van de specifieke kansen die een wijk of bedrijventerrein biedt. We ondersteunen initiatieven van partijen die deze kansen willen benutten via projecten gericht op energiebesparing of -opwekking.

4. *Verduurzaming van de warmtevoorziening:*

- o We zetten in op vergaande reductie van de warmtevraag door te bevorderen dat bestaande woningen energiezuinig worden gemaakt. We kiezen voor een gebieds- of wijkgerichte benadering gericht op kansrijke projecten.
- o We zetten in op een breed gedragen consensus over de warmtevoorziening in de vorm van een gemeentelijke Warmtevisie. We zoeken verbreding in de kring van gesprekspartners: niet alleen corporaties, maar ook grote werkgevers, Universiteit, groepen bewoners, etc.
- o We gaan door met het faciliteren en bevorderen van de aansluiting van het Leidse stadswarmtenet op dat van Rotterdam, gericht op ingebruikname uiterlijk in 2020.
- o We blijven deelnemen in het in 2013 ingezette provincie-brede samenwerkingsverband, gericht op verduurzaming van de warmte- en koudevoorziening. Het streven naar een 'warmterotonde' in Zuid-Holland maakt hiervan deel uit.

2.2 Toelichting op het thema

In september 2013 werd door meer dan 40 organisaties, waaronder de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het *Energieakkoord voor duurzame groei* gesloten, gericht op verduurzaming van de energievoorziening in Nederland. In dit Energieakkoord is de volgende doelstelling vastgelegd:

- dat in 2020 14% van het energieverbruik in Nederland afkomstig zal zijn uit 'hernieuwbare bronnen' zoals zon, wind, aardwarmte en biomassa en in 2023 16% (NB: nu ruim 4%);
- dat er een besparing op het finale energieverbruik plaatsvindt met gemiddeld 1,5% procent per jaar.

De *Warmtevisie*⁶ van de minister van Economische Zaken (april 2015) wil dit proces verder versnellen en een omslag realiseren in de manier waarop we denken over onze warmtevoorziening. Het nationale beleid is gericht op een drastische afname van onze afhankelijkheid van aardgas en de transitie naar een

⁵ Onder historische woningen worden niet-monumentale woningen verstaan van vóór 1950.

⁶ Brief van de minister van Economische Zaken aan de Tweede Kamer d.d. 2 april 2015.

diversiteit aan duurzame warmtebronnen, waaronder bestaande en nieuwe warmtenetten.

Duidelijk is dat de energietransitie die nu al gaande is zich tegelijkertijd op verschillende niveaus afspeelt en zal moeten blijven afspelen.

We zullen het moeten hebben van een combinatie van gebouwmaatregelen, gebiedsmaatregelen en grote strategische projecten op regionaal, provinciaal en nationaal niveau.

De belangen zijn duidelijk: de noodzaak om de schadelijke CO₂-emissie drastisch te reduceren en een einde te maken aan de afhankelijkheid van eindige fossiele brandstoffen (en daarmee samenhangend de ongewenste afhankelijkheid van import uit andere landen).

2.3 Waar staat Leiden nu ?

Uitkomsten Quick Scan duurzaamheid

De Quick Scan constateert dat 60% van het energiegebruik in Leiden toe te rekenen is aan de gebouwde omgeving, tegen 21% aan industrie en energie⁷ en 19% aan verkeer en vervoer.

Gas- en elektriciteitsverbruik zijn relatief laag vergeleken met de referentiegemeenten. Het Leidse percentage hernieuwbare energie is daarentegen eveneens laag.

Bestaand beleid

- *Duurzaamheidsfondsen*

Waar het gaat om het verminderen van energieverbruik beschikt de gemeente over een aantal instrumenten, die erop zijn gericht om huiseigenaren en bewoners te bewegen om door het treffen van maatregelen aan de woning dat verbruik terug te dringen. Huiseigenaren kunnen hiervoor een beroep doen op één van de door de gemeente ingestelde Duurzaamheidsfondsen (het fonds 'Investeren in thuis'), terwijl de gemeente onderhandelt met de corporaties over de duurzaamheidsprestaties in de corporatievoorraad als geheel.

- *Advies op maat*

Een speciaal instrument is de faciliteit van het 'advies op maat' door Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) aan eigenaren van monumentale en historische woningen, die het energieverbruik van hun huis willen terugdringen.

- *Gemeentelijke gebouwen*

De gemeente heeft, op verzoek van de raad, in 2013 een *Energiebesparingsplan gemeentelijk vastgoed* laten opstellen, waarin de mogelijkheden voor energiebesparing in 10 gemeentelijke gebouwen worden benoemd, zoals reductie van elektriciteitsverbruik, optimalisatie van stooklijnen, energiezuinige verlichting, en WKO-systemen. Er volgt nog een uitvoeringsplan.

- *Provinciebrede Green Deal*

De gemeente Leiden is een van de 23 deelnemende partijen in de in oktober 2013 ondertekende *Samenwerkingsovereenkomst Duurzame Warmte en Koude Zuid-Holland*. Deze brede coalitie van overheden, bedrijven, banken en netbeheerders richt zich op het verduurzamen van de warmte- en koudevoorziening in Zuid-Holland met als doel om in 2020 in Zuid-Holland 20 PJ⁸ duurzame warmte en restwarmte met bijbehorende koudelevering te benutten.

Het bredere perspectief van deze samenwerking is een breed opgezette en door diverse duurzame bronnen gevoede 'warmterotonde' die woningen, bedrijven en voorzieningen in het zuidelijk deel van de randstad in de toekomst van duurzame warmte zal kunnen voorzien. Het gaat om de ontwikkeling van een "open net", waarop meerdere leveranciers, met diverse soorten (duurzame) warmtebronnen, kunnen leveren. Hierdoor is het duurzaamheidsbelang en het belang van de leveringszekerheid (voor de klant) gediend en wordt de last van de leveringsplicht (voor de aanbieder) verlicht.

- *Stadswarmte*

⁷ Deze categorie omvat industrie, energieproductie, winning van delfstoffen, bouwnijverheid en afvalverwerking.

⁸ PJ staat voor petajoule (= 10¹⁵ joule). De joule is de standaardeenheid van energie. 1 PJ komt overeen met 280 miljoen kWh.

De gemeente ondersteunt de aansluiting (vanaf uiterlijk 2020) van het bestaande stadswarmtenet op het warmtenet van het Warmtebedrijf Rotterdam, waardoor niet alleen de continuïteit van warmtevoorziening wordt gegarandeerd, maar ook enige duurzaamheidswinst wordt behaald (overgang op restwarmte van afvalverbranding en industrie). De bedoelde aansluiting zal de oostelijke 'tak' zijn van de hiervoor genoemde warmterotonde.

Ter ondersteuning van onder meer deze ontwikkeling is de *Samenwerkingsovereenkomst Duurzame Warmte Leiden Rotterdam* in maart 2015 door beide gemeenten ondertekend.

- **Warmtekansenkaart**
In samenhang met het vraagstuk van de warmtevoorziening heeft de gemeente met onder meer de corporaties ruimtelijk in beeld gebracht (in een Warmtekansenkaart) waar zich in de woningvoorraad kansen voordoen voor aansluiting op het stadswarmtenet. Het onderzoek wordt voortgezet.
- **Energieakkoord**
In het kader van het Energieakkoord probeert een regionale alliantie van 12 gemeenten, waaronder Leiden, met ondersteuning van de VNG een bijdrage te leveren aan de bewustwording van particuliere woningeigenaren gericht op het toepassen van energiebesparende en verduurzamende maatregelen. Hiervoor wordt het (digitale) Energieservicepunt ⁹geactualiseerd en uitgebreid.
- **Energiebesparing bij bedrijven**
Een meerjaren-energieprogramma (2015-2020) is opgesteld om de komende jaren prioriteit te geven aan energiebesparing bij bedrijven. In dit programma zijn alle inspanningen opgenomen die de Omgevingsdienst West-Holland in samenwerking met de gemeente de komende jaren gaat doen op het gebied van energie. Hiervoor zijn bedrijven met een hoog besparingspotentieel geselecteerd. Door middel van een stimuleringsaanpak worden afspraken met ondernemers, verhuurders, concern, e.d. gemaakt over de toe te passen relevante energiemaatregelen. De volgende branches worden de komende jaren bezocht en getoetst op relevante energiemaatregelen: kantoor-gebouwen, scholen, detailhandel, retail, zorginstellingen en horeca.

2.4 Rollen, financiën, indicatoren

Gemeentelijke rollen

Huidige rollen:

- Vergunningverlener (omgevingsvergunning).
- Facilitator (ruimtelijke ontwikkelingen rond de stadsverwarming).
- Subsidieverlener (duurzaamheidsfonds).
- Initiator, verbinder (project Verduurzaming Schoolgebouwen);
- Partner in samenwerking: met corporaties, met energieleverancier, met Provincie en andere partners in Samenwerkingsovereenkomst (Green Deal), met andere regiogemeenten in ondersteuningsprogramma Energieakkoord.

Gewenste rollen, naast bovenstaande:

- Een visie (Warmtevisie) formuleren en uitdragen.
- Inspirator: het goede voorbeeld geven, onder meer door een business case op te stellen gebaseerd op het *Energiebesparingsplan gemeentelijk vastgoed*.
- In een aantal gevallen: initiator (proces starten en versnellen, dan terugtreden).
- Onderzoeker, naar bijv. de potentie voor verduurzaming in specifieke wijken.

⁹ Zie: www.energievoordetoekomst.nl

- Bewaker van de belangen van de lokale afnemers: diversiteit van energievoorziening, leveringszekerheid en betaalbaarheid.
- Leiden neemt een actieve rol in de themagroep Duurzaamheid van de G32-gemeenten.

De inzet van de gemeente wordt bepaald door het rijksbeleid (de Warmtevisie), de uitkomsten van de Quick Scan en de rode draden van de stadsdiscussie van 11 maart:

- maatwerkoplossingen,
- nastreven van diversiteit in de energievoorziening,
- een gebiedsgerichte (wijkgerichte) benadering.

Financiën

Financiering vindt plaats met:

- de bestaande duurzaamheidsfondsen;
- de Reserve duurzaamheid uit het Beleidsakkoord;
- de ondersteuningsbijdrage van de VNG in het kader van het Energieakkoord;
- incidentele subsidies.

Indicatoren

Effectindicatoren

	<i>Gemeten effect</i>	<i>Bron</i>
Uitvoeren Energieakkoord (besparing op verbruik)	Gegevens over het finaal energiegebruik in Leiden	Klimaatmonitor
Uitvoeren Energieakkoord (verduurzaming)	Percentage in Leiden verbruikte energie uit hernieuwbare bronnen	Klimaatmonitor Enervisa
Energiebesparing gemeentelijke organisatie	Percentage energiebesparing gerealiseerd in de gemeentelijke gebouwen	Gemeente Leiden

Prestatieindicatoren

	<i>Gemeten prestatie</i>	<i>Bron</i>
Uitvoeren Duurzaamheidsfonds 1 'Investeren in thuis'	Aantal gehonoreerde aanvragen	Gemeente Leiden
Uitvoeren Energieakkoord bestaande woningen	Aantal met informatie over duurzame maatregelen bereikte eigenaren en aantal eigenaren die een duurzame maatregel hebben laten uitvoeren	Omgevingsdienst West-Holland

Nominale prestaties:

<i>Prestatie</i>	<i>Gereed</i>
Opstellen gemeentelijke Warmtevisie	2016
Ontwikkelen beleid voor bodemenergiesystemen	2016
Uitvoeren samenwerkingsovereenkomsten duurzame warmte en koude	2017

3. Duurzaam ondernemen

3.1 Ambities en prioriteiten

Ambities voor 2030

1. *Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend*
Duurzaam ondernemen is in Leiden tot een vanzelfsprekendheid geworden. De Leidse koplopers (zie hierna) trekken nationaal en internationaal de aandacht.
2. *Transitie naar circulaire economie*
Leiden heeft de transitie gemaakt naar een circulaire stad, waarin ondernemers verschillende afvalstromen voor een aanzienlijk deel opnieuw als grondstof gebruiken ('cradle to cradle'), onder meer in kleinschalige 'maak-industrie'.
3. *Duurzaamheidsscans*
Elke onderneming (en instelling) heeft een duurzaamheidsscan laten uitvoeren en heeft op basis daarvan maatregelen genomen. Binnen sectoren en werklocaties wordt daarbij intensief samengewerkt.
4. *Faciliterende organisaties*
Leiden kent een netwerk van faciliterende organisaties die met kennis en diensten de ondernemingen en instellingen stimuleren en terzijde staan.
5. *Reductie van voedselverspilling*
Voedselverspilling in de horeca is in Leiden tot een minimum gereduceerd. De "Leidse Keuken" (zie hierna) is een begrip geworden, dat staat voor een zorgvuldige omgang met voedsel.
6. *Voorbeeldfunctie gemeente*
De gemeentelijke organisatie vervult op het gebied van duurzame bedrijfsvoering een voorbeeldfunctie.
7. *Commerciële recycling*
Er functioneren tal van bedrijfjes die gespecialiseerd zijn in commerciële recycling ('Ecovalley'). Zie hiervoor ook § 5.1.

Prioriteiten in de periode 2016-2020

1. *Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend:*
 - We introduceren een jaarlijkse duurzaamheidsprijs voor de meest duurzame Leidse ondernemer.
 - In het gemeentelijk accountmanagement voor bedrijven besteden we specifiek aandacht aan duurzaamheid.
 - We hanteren een 'koploper'-benadering. We zetten niet in op de volle breedte van het bedrijfsleven, maar gaan de koplopers in verschillende sectoren ontzorgen en belonen. Zij kunnen dan als voorbeeld en aanjager dienen in hun eigen sector.
2. *Transitie naar circulaire economie:*
 - We gaan stimuleren dat bedrijfssectoren en bedrijventerreinen via bundeling van belangen een omslag maken naar circulair ondernemen. In de periode 2016-2020 komt er voor minimaal twee bedrijfssectoren en twee bedrijventerreinen een plan van aanpak voor

circulair ondernemen.

3. *Duurzaamheidsscans:*

- Indien de gratis energiescans voor horecabedrijven succesvol blijken, dus tot concrete maatregelen leiden, breiden we deze scans uit naar andere bedrijfssectoren.

4. *Faciliterende organisaties:*

- Samen met stadspartners creëren we een broedplaats voor duurzaam ondernemen.

5. *Reductie van voedselverspilling:*

- Onder de titel "Leidse Keuken" gaat de gemeente de ondernemers in de horecasector uitdagen om voedselverspilling terug te dringen. In dit kader stelt de gemeente, naast de prijs voor de meest duurzame ondernemer, een jaarlijkse of tweejaarlijkse prijs in voor de horeca-ondernemer die op de meest aansprekende wijze uitvoering geeft aan deze ambitie.

6. *Voorbeeldfunctie gemeente:*

- De gemeente gaat zijn eigen bedrijfsvoering (gebouwen, energie, inkoop, afval) verduurzamen. Bij aanbesteding wordt duurzaamheid als factor substantieel meegewogen. Bij verduurzaming van de eigen bedrijfsvoering zal eerst worden geïnvesteerd om op de lange termijn te besparen. De financiële kaders voor de bedrijfsvoering houden hiermee rekening.
- We gaan de prestaties van de gemeentelijke organisatie op het gebied van afvalscheiding en recycling meten en vervolgens hiervoor SMART doelstellingen formuleren.

7. *Commerciële recycling:*

- De gemeente onderzoekt of er initiatieven zijn wat betreft commerciële recycling die behoefte hebben aan ondersteuning in de beginfase, eventueel via toepassing van een 'revolving fund'- constructie. Hierbij wordt gebruik gemaakt van ervaringen in andere steden, zoals Amsterdam ('biobased' en circulaire clusters van elkaar versterkende bedrijven; innovatieprogramma voor de circulaire economie).¹⁰

3.2 Toelichting op het thema

Bij 'duurzaam ondernemen' zal een ondernemer in de regel eerst denken aan 'financieel duurzaam'. In dit document wordt 'duurzaam ondernemen' beschouwd als ondernemen op een manier die niet alleen goed is voor de portemonnee maar ook voor de directe leefomgeving en het milieu in zijn algemeenheid. Het uitgangspunt is dat dit kansen biedt voor zowel de ondernemer zelf als zijn omgeving, de stad.

Voor het begrip duurzaam ondernemen gaan we uit van de volgende definitie: duurzaam ondernemen houdt in dat bij alle bedrijfsbeslissingen niet alleen een hoger bedrijfsrendement ('profit') wordt nagestreefd, maar ook de kansen worden benut voor een beter milieu ('planet') en voor een vergroting van het welzijn van de medewerkers en de maatschappij ('people'). Het gaat om activiteiten die een stap verder gaan dan waartoe de wet verplicht; om een inzet vanuit maatschappelijke betrokkenheid en een toekomstgerichte visie.

Let wel: bij duurzaam ondernemen gaat het om een duurzame bedrijfsvoering, dus niet per se om het produceren van duurzame producten.

Duurzaam ondernemen vraagt deels om extra inspanning, maar biedt óók nieuwe economische kansen. Zowel voor de individuele ondernemer als voor de totale stedelijke economie. Duurzaam ondernemen vergroot de concurrentiekracht van ondernemers, onder andere door besparing op energie en grondstoffen.

¹⁰ Zie hiervoor *Amsterdam Duurzaam, Agenda voor duurzame energie, schone lucht, een circulaire economie en een klimaatbestendige stad*, gemeente Amsterdam, december 2014, paragraaf 3.2.

Duurzame innovatie zorgt in de stad voor nieuwe bedrijvigheid en versterking van onze kenniseconomie.

In de *Ontwikkelingsvisie 2030 'Leiden Stad van Ontdekkingen'* staat: "Veel steden noemen zich een kennisstad, maar Leiden is het. Kennis is steeds meer een voorwaarde voor maatschappelijk succes. Kennis ontwikkelen is essentieel voor innovatie. Het gaat daarbij uitdrukkelijk om kennis op zo veel mogelijk terreinen en op alle verschillende niveaus. Leiden wil daarbij een voortrekkersrol vervullen." Het past uitstekend bij het profiel van Leiden om ook op het gebied van duurzame economie een voortrekkersrol te gaan vervullen. Dit vraagt dus bij uitstek om ondernemerschap. De gemeente kan hierbij in diverse vormen een stimulerende rol spelen, maar het is nadrukkelijk een kans voor ondernemers om deze 'markt' te benutten en zich te laten inspireren door de koplopers binnen en buiten Leiden.

Met 'circulaire economie' wordt bedoeld een economisch systeem waarin herbruikbaarheid van producten en grondstoffen is gemaximaliseerd en waardevernietiging geminimaliseerd. In Nederland hebben steden al enige ervaring opgebouwd op het gebied van de circulaire stad. Nederland loopt hierin internationaal relatief voorop. Verschillende afvalstromen, zoals papier en karton en glas, worden voor een aanzienlijk deel als grondstof opnieuw gebruikt. Ook groeit het aantal bedrijven dat hun product zo weet te ontwerpen dat het na gebruik weer terug kan in de kringloop ('cradle to cradle'). Bovendien nemen burgers allerlei initiatieven om hergebruik en reparatie van producten en leennetwerken te bevorderen.

Binnen de thema's van dit Ambitiedocument neemt duurzaam ondernemen een enigszins aparte plaats in. Het gaat bij duurzaam ondernemen niet om één inhoudelijk thema, zoals dat het geval is bij energie of afval, maar in feite om de manier waarop de economische sector omgaat met de diverse duurzaamheidsthema's.

3.3 Waar staat Leiden nu ?

Uitkomsten Quick Scan duurzaamheid

De Quick Scan heeft zich niet gericht op het brede thema 'duurzaam ondernemen', maar op het meer specifieke thema 'circulaire economie'. De Quick Scan constateert dat Leiden op dit moment nog geen beleid voert op het laatstgenoemde thema. Wel liggen er, aldus het rapport, volop kansen, met name door kennis te verbinden aan de stedelijke economie. Het onlangs opgerichte *Sustainability Center* van de universiteiten van Leiden, Delft en Rotterdam kan hierin een rol spelen.

De kansen die zich hier voordoen bevinden zich vooral in het gebied waar 'duurzaam ondernemen' overlapt met 'energie' en 'afval'. Daarbij gaat het om het reduceren van energieverbruik door bedrijven, afvalpreventie, hergebruik van producten en het beïnvloeden van consumentengedrag.

Bestaand beleid

Er is geen specifiek en integraal beleidskader voor duurzaam ondernemen dan wel circulaire economie. Op onderdelen zijn er wel beleidskaders, namelijk de subsidieregels voor het Fonds Lokale Initiatieven, dat ook openstaat voor initiatieven van ondernemers die verder reiken dan het eigen belang, en het deelprogramma Energiebesparing bedrijven van het Energieakkoord dat door de omgevingsdiensten in Zuid-Holland gezamenlijk wordt uitgevoerd.

3.4 Rollen, financiën, indicatoren

Gemeentelijke rollen

Het spreekt vanzelf dat ondernemers de hoofdrolspelers zijn bij duurzaam ondernemen. De gemeente heeft een faciliterende en stimulerende rol.

Het faciliteren willen we vooral doen door te ontzorgen en te verbinden. Ontzorgen wil zeggen dat we vanuit een positieve, open houding met ondernemers meedenken hoe hun duurzaamheidsinitiatieven realiteit kunnen worden. Verbinden wil zeggen dat we de juiste partijen samenbrengen om stappen richting een circulaire economie te zetten.

Het stimuleren van duurzaam ondernemen doen we op verschillende manieren: via het Fonds Lokale Initiatieven, door het introduceren van een jaarlijkse Duurzaamheidsprijs voor ondernemers en door bij het accountmanagement voor bedrijven extra aandacht te besteden aan duurzaam ondernemen. We bevorderen vraagbundeling in sectoren en op werklocaties om de omslag te kunnen maken naar een circulaire economie. We dragen bij aan scans en aan de vorming van een broedplaats voor duurzaam ondernemen.

De gemeente heeft een handhavende rol in het kader van de Wet milieubeheer. De wet milieubeheer verplicht alle bedrijven met een energieverbruik van minimaal 50.000 kWh of 25.000 kuub gas om alle energiebesparende maatregelen te treffen met een terugverdientijd van maximaal vijf jaar. De Omgevingsdienst zorgt voor controle en handhaving.

Tot slot heeft de gemeente een voorbeeldrol. We willen hier de komende jaren invulling aan geven door in de bedrijfsvoering de prestaties op het gebied van afvalscheiding en recycling te gaan meten en hiervoor SMART verbeterdoelstellingen te gaan formuleren.

Financiën

Duurzaam ondernemen is zoals gezegd primair aan de ondernemers zelf. Financiële bijdragen vanuit de gemeente willen we op dit thema beperken tot een 'duwtje in de rug', zoals bij de energiescans voor de horeca, het Fonds Lokale Initiatieven en de voorgestelde Duurzaamheidsprijs.

De jaarlijkse Duurzaamheidsprijs voor ondernemers wordt bekostigd uit de Reserve duurzaamheidsfondsen van het Beleidsakkoord.

Indicatoren

Effectindicatoren

	<i>Gemeten effect</i>	<i>Bron</i>
Verduurzaming bedrijfsgebouwen	Aantal bedrijven in Leiden met BREEAM-certificering.	Dutch Green Building Council
Economische activiteit met verduurzaming als grondslag	Aantal bedrijven in Leiden dat zich richt op commerciële recycling	Kamer van Koophandel

Prestatieindicatoren

	<i>Gemeten prestatie</i>	<i>Bron</i>
Stimuleren duurzame horeca	Aantal voltooide energiescans in de horeca die zijn gevolgd door maatregelen.	Gemeente Leiden
Koploperbenadering	Aantal bedrijven waarmee de gemeente afspraken heeft gemaakt als 'koploper'.	Gemeente Leiden

4. Biodiversiteit

4.1 Ambities en prioriteiten

Ambities voor 2030

1. *Uitbreiding en verbinding stadsgroen*

Leiden heeft in 2030 een ecologisch en recreatief web van verbindingen en plekken gerealiseerd die het stadsgroen verbinden met de groene gebieden van de Leidse ommelanden. Onderdelen van dit web zijn het Singelpark, de groene routes tussen Singelpark en ommelanden en de meer verbonden groene zomen rondom de Leidse Hout en in de as Vlietland – Oostvlietpolder - Cronesteyn. De Leidse regio staat landelijk bekend als een plek waar interessante, diverse en leuke groengebieden op een korte afstand van elkaar kunnen worden beleefd.

2. *Biodiversiteit als uitgangspunt*

Biodiversiteit is het centrale uitgangspunt bij de aanleg en het beheer van openbaar groen en het water. Bij het (her)planten van bomen en struiken en het zaaien van bloemen wordt gekozen voor soorten die een bijdrage leveren aan de biodiversiteit, waaronder soorten die interessant zijn voor insecten en andere organismen.

Het groen in de openbare ruimte en op de oevers wordt ecologisch beheerd. Door het beheer te extensiveren is er meer ruimte voor bloeiende grassen en kruiden. Hierdoor is er meer leefgebied voor planten, insecten en vogels.

Leiden staat nationaal bekend om zijn netwerk van groen dat tot diep in de stad doorloopt. Speciale aandacht krijgen de insecten, met name bijen, en de waterfauna. Waar nodig wordt hiermee rekening gehouden bij de voorschriften voor het gebruik van bermen, oevers en waterwegen.

3. *Natuurinclusief ontwerpen en bouwen*

Bij alle bouw- en infrastructurele plannen wordt vanaf de start van de planvorming ingezet op het bevorderen van natuurwaarden en het behalen van natuurwinst.

4. *Actieve rol van bewoners*

Niet alleen de gemeente, maar ook bewoners leveren een bewuste bijdrage aan de biodiversiteit. De trend om particuliere tuinen te verstenen is gekeerd. Bewoners spelen een actieve rol bij de inrichting en het beheer van openbaar groen. De gemeente stimuleert groene initiatieven op wijkniveau.

Prioriteiten in de periode 2016-2020

1. *Uitbreiding en verbinding stadsgroen*

- We leggen het groene recreatieve web aan: Singelpark, groene routes en verbetering en verbinding van de zone Vlietland- Oostvlietpolder-Cronesteyn.
- In samenspraak met de stad wordt onderzocht hoe groen kan worden (terug)gebracht in de binnenstad.
- We vergroten het groenoppervlak bij de herontwikkeling van openbare ruimte, bijvoorbeeld door groen te creëren bovenop nieuwe parkeergarages.
- We leggen een netwerk aan van bij-vriendelijke bermen en groenstroken.

2. *Biodiversiteit als uitgangspunt*

- De uitvoering van de motie '50 tinten groen' zetten we voort.
- We maken de gegevens uit het Stadsnatuurmeetnet en de Bomenverordening (beschermde bomen) beter digitaal toegankelijk, ook voor burgers.

De gegevens van de natuurwaardenkaart worden geïntegreerd in het GIS (geografisch informatiesysteem).

- We versterken boomstructuren, via het invullen van ontbrekende schakels en het (waar nodig) diverser maken van het boombestand, om de biodiversiteit te vergroten en de kwetsbaarheid voor boomziekten te verminderen.
- We blijven de vergroening van schoolpleinen stimuleren via het project Groene schoolpleinen in het kader van het lokaal gezondheidsbeleid.¹¹
- We creëren een aparte subsidieregeling voor groene daken.

3. *Natuurinclusief ontwerpen en bouwen*

- In het kader van duurzame aanbesteding, één van de uitgangspunten voor het aanbestedingsbeleid van de gemeenten die bij Servicepunt 71 zijn aangesloten, formuleren we specifieke eisen voor ruimtelijke verbetering door natuurinclusief ontwerpen en bouwen.

4. *Actieve rol van bewoners*

- We blijven inzetten op stimulering en ondersteuning van kleinschalige initiatieven via het Fonds Lokale Initiatieven (Duurzaamheidsfonds 2).
- Het vissenreservaat in de Havenwijk blijft in stand en wordt wellicht uitgebreid naar andere delen van de stad.
- We gaan meer doen met onze kennis van de biodiversiteit in de Leidse wijken. Op basis van wat wij weten over de stadsbiotopen gaan we het gesprek aan met wijk- en buurtverenigingen en bewoners om tot gezamenlijke actieplannen te komen.
- We gaan stimuleren dat bewoners en bedrijven hun tuinen resp. bedrijfsterreinen niet meer chemisch ontdoen van onkruid. Dit doen we via convenanten en subsidieafspraken met wijkverenigingen, bedrijven, scholen, speeltuinverenigingen en de Leidse Bond van Amateurtuinders.

4.2 Toelichting op het thema

Biodiversiteit betekent letterlijk de verscheidenheid aan levensvormen, flora en fauna, op aarde. Maar biodiversiteit is meer dan alleen de diversiteit aan soorten. Het gaat om de diversiteit aan soorten die onderling in een samenhangend geheel, een ecosysteem, met elkaar en met hun omgeving verbonden zijn. Ecosystemen leveren ook producten en diensten die onmisbaar zijn voor mensen. Voorbeelden van deze ecosystemediensten zijn schone lucht, voorkomen van hittestress, opvang CO₂, waterberging en ruimte voor ontspanning.

Verlies aan biodiversiteit is dus niet alleen het verlies van (bedreigde) soorten, maar leidt ook tot een vermindering van de kwaliteit van onze leefomgeving en kan een negatieve invloed hebben op onze gezondheid. Onze inzet op biodiversiteit hangt dan ook rechtstreeks samen met onze ambitie om de kwaliteit van de stad te vergroten.

Flora en fauna storen zich niet aan gemeentegrenzen. Regionaal (ruimtelijk) beleid is daarom voor de biodiversiteit van groot belang. Immers, niet alleen het volume aan groen, maar ook de verbindingen tussen groengebieden zijn belangrijk. Daarom moet speciaal aandacht worden gegeven aan deze verbindingen over de gemeentegrenzen heen.

Gegevens over de stand van zaken wat betreft de lokale biodiversiteit worden verkregen van Stadsnatuurmeetnet en andere kleine organisaties en specialisten.

Tenslotte mag niet onvermeld blijven dat In Leiden een schat aan kennis van biodiversiteit aanwezig is. De collectie van *Naturalis Biodiversity Center*¹² behoort qua omvang tot de top-vijf van de wereld en telt naar schatting 37 miljoen objecten. Vanuit Naturalis wordt ook veel wetenschappelijk onderzoek gedaan

¹¹ Zie: *Ruimte maken voor gezondheid; nota lokaal gezondheidsbeleid 2014-2018*, vastgesteld op 10 juli 2014 (RV 14.0035), § 4.1.

¹² Voorheen Natuurhistorisch Museum genaamd.

naar biodiversiteit; bovendien is Naturalis bereid om kennis te delen met inwoners van Leiden.

4.3 Waar staat Leiden nu ?

Uitkomsten Quick Scan duurzaamheid

Kijkend naar het natuurareaal valt op dat gemeente Leiden 4,3% van haar oppervlak heeft ingericht voor natuur.¹³ Gemeenten in de vergelijkbare stedelijkheidsklasse 1 zitten op gemiddeld 8,7% natuur. Dit betekent dat Leiden relatief weinig areaal natuur beschikbaar heeft waarop plant- en diersoorten zich kunnen ontwikkelen of leven. Dit valt te verklaren door de compactheid van de stad Leiden en een gebrek aan buitengebied binnen de gemeentegrenzen. Daar staat tegenover dat Leiden wel in een regio ligt met veel verschillende typen landschappen.

Leiden heeft het monitoren van de diversiteit aan plant- en diersoorten goed op orde. Sinds 2004 heeft Leiden een professioneel meetnet stadsnatuur opgezet: elk jaar worden flora en fauna op vaste locaties in de gemeente geïnventariseerd. Een ander telsysteem is Waarneming.nl, een landelijke databank waarop personen waarnemingen van dieren in hun omgeving kunnen invoeren. Gegevens uit deze database geven een indicatie van de biodiversiteit in een gemeente, maar zijn afhankelijk van het aantal waarnemers, de soortenkennis van de waarnemer (zowel vrijwilligers als professionals voeren waarnemingen in), van de plaats waar zij toevallig gaan tellen en welke soorten zij onderzoeken. Voor een goede vergelijking zijn uit Waarneming.nl dan ook geen harde conclusies te trekken. Niettemin geeft het een indicatie over de stand van de natuur in de stad.

In de ranglijst van de biodiversiteit per gemeente van Waarneming.nl over de periode 2010-2014 staat Leiden met 2.065 verschillende diersoorten op plaats 132 in Nederland. Ook hier kan de kanttekening worden geplaatst dat Leiden zelf vrijwel geheel bestaat uit stedelijk gebied, maar dat er in de directe omgeving een diversiteit aan landschappen aanwezig is.

Bestaand beleid

De basis voor het gemeentelijk biodiversiteitsbeleid vormt het *Ecologisch Beleidsplan* (2000) dat het onderwerp ecologie in zijn volle breedte belicht.

Om de biodiversiteit verder te ontwikkelen is in 2008 in samenwerking met de provincie Zuid-Holland en buurgemeenten het *BiodiversiteitsActiePlan* (BAP) Leiden en omstreken gestart. In 2009 is de "Gezamenlijke Visie Biodiversiteit in en om Leiden, voor en door burgers" opgesteld. Dit rapport beschrijft het proces dat samen met bewoners is doorlopen en bevat – behalve een visionair scenario van de situatie in 2030 – een lijst met vijftig heel verschillende groene projecten. Hoewel de "Gezamenlijke Visie Biodiversiteit" nooit bestuurlijk is vastgesteld, heeft deze een enorme impuls gegeven aan grote en kleinere projecten in de stad.

De afgelopen jaren waren groenontwikkeling en biodiversiteit één van de vijf speerpunten van de Duurzaamheidsagenda 2011 – 2014. In dat kader is concreet gewerkt aan:

- een masterplan voor de Leidse singelrand voor de versterking van biodiversiteit, stadsecologie en de kwaliteit van de openbare ruimte;
- verdere ontsluiting van de groengebieden rond Leiden, met groene fiets- en wandelroutes als schakels tussen stedelijk en regionaal groen;
- het opzetten van een robuuste regionale groenblauwe structuur in het kader van het regionaal groenprogramma 2010-2020 (Programma Leidse Ommelanden) . Hieronder vallen o.a. de projecten Polder Achthoven, Boterhuispolder + Ade-gebied, Regionaal archeologisch Park Matilo, Stad-landverbinding Leiden West/Noord/Oost, Oostvlietpolder en Groen in de Leidse Ommelanden;
- de aanleg van groene daken, hetgeen zorgt voor meer groen in de stad, betere warmte-isolatie, reductie van CO2 en het vasthouden van water waardoor wateroverlast vermindert.

¹³ Bron: *Gemeentelijke Duurzaamheidsindex* (2014).

In de 'Duurzaamheidsprojecten 2015' (raadsbesluit 9 april 2015, Rv. 15.0013) is de uitvoering van de motie '50 tinten groen' vastgelegd. De uitvoering houdt in dat bij (her)plant van bomen de biodiversiteit mede als uitgangspunt van het keuzebeleid wordt genomen en dat daarnaast de functies van bomen bewuster worden ingezet voor de stad.

In de *Nota Dierenwelzijn* (2012) is vastgelegd dat bij ontwikkeling, (her)inrichting en beheer van de openbare ruimte ook rekening wordt gehouden met de eisen die dieren stellen aan hun leefomgeving. Dit gebeurt onder andere door gebruik van drachtplanten voor bijen en door bij verlichting rekening te houden met vleermuizen.

De nota *Ruimte maken voor gezondheid; nota lokaal gezondheidsbeleid 2014-2018* benadrukt de positieve effecten van een groene leefomgeving op de gezondheid en het gedrag van mensen. Een groene omgeving nodigt uit tot bewegen en beweging heeft onder andere een gunstige uitwerking op (het voorkomen van) depressie en overgewicht (en via dat laatste ook op het voorkomen van diabetes). Groen vangt bovendien fijn stof af, reduceert hittestress en bevordert de sociale samenhang in de buurt. De positieve effecten van een groene leefomgeving blijken het grootst voor mensen die meer op hun eigen buurt zijn aangewezen, zoals ouderen, mensen met beperkingen, jonge kinderen en mensen met een lagere sociaal-economische status. Volgens de Nota Lokaal Gezondheidsbeleid moet dan ook worden gestreefd naar meer parken en functioneel groen, groene recreatieve routes, meer groen in de nabijheid van ziekenhuizen en woon-zorgcomplexen, groene schoolpleinen, groene buurtinitiatieven etc.

Het groene en recreatieve karakter van de Oostvlietpolder wordt versterkt volgens het door de raad vastgestelde kader. Speerpunten van gemeentebeleid zijn de aanleg van een recreatieve verbinding met polderpark Cronesteyn, de inrichting van weidevogelgebied 't Vogelhoff en de duurzame inpassing van de Rijnlandroute.

Natuur- en milieueducatie wordt verzorgd door Duurzaam Leiden en NME Holland Rijnland. Zij bieden een breed aanbod aan in de regio met als doel kennis over en betrokkenheid bij natuur en milieu te vergroten.

4.4 Rollen, financiën, indicatoren

Gemeentelijke rollen

Op het gebied van biodiversiteit vervult de gemeente meerdere rollen:

- De gemeente is verantwoordelijk voor een goede ruimtelijke ordening. Het bevorderen van biodiversiteit door middel van groenblauwe verbindingen maakt hiervan deel uit.
- De gemeente is verantwoordelijk voor aanleg en beheer van het groen in de openbare ruimte.
- De gemeente stimuleert ook andere partijen om een bijdrage te leveren aan de biodiversiteit. Dit doen we onder andere via natuur- en milieueducatie (Duurzaam Leiden). In de komende jaren willen we via een wijkgerichte benadering ook de bewonersparticipatie vergroten.

Financiën

Te dekken uit de Reserve duurzaamheidsfondsen:

- bijdragen aan projecten gericht op vergroening van schooltuinen en buurttuinen (subsidierегeling?);
- de kosten van aanvullend onderzoek naar stadsbiotopen, indien nodig;
- ecologische zones als verbinding tussen groene stadsdelen om biodiversiteit te versterken.

Overige activiteiten worden uitgevoerd binnen het reguliere programma.

Indicatoren

Effectindicatoren

	<i>Gemeten effect</i>	<i>Bron</i>
Vergroten volume stadsgroen	Toename areaal stadsgroen PM	Stadsnatuurmeetnet
Vergroten soortenrijkdom	Toename aantal diersoorten PM	Stadsnatuurmeetnet

Prestatieindicatoren

	<i>Gemeten prestatie</i>	<i>Bron</i>
Activering partners in de stad voor biodiversiteit	Gehonoreerde kleinschalige initiatieven gericht op biodiversiteit (fonds 2)	Gemeente Leiden
Activering partners in de stad voor biodiversiteit	Afspraken en convenanten met bewoners, bedrijven en organisaties over natuurvriendelijke onkruidbestrijding.	Gemeente Leiden

5. Afvalstromen

5.1 Ambities en prioriteiten

Ambities voor 2030

1. *Andere kijk op afval*

In 2030 is ook in Leiden de perceptie van afval en afvalverwerking wezenlijk veranderd. Afval wordt gezien als een veelheid van (potentiële) grondstoffen, die vragen om hergebruik. Het principe 'de vervuiler betaalt' is de grondslag van de afvalstoffenheffing.

2. *Forse reductie van restafval*

De uitgangspunten van het gemeentelijk afvalbeleid, preventie van afvalstoffen en scheiding van afval aan de bron, zijn al geruime tijd algemeen geaccepteerd. De gemiddelde hoeveelheid restafval per inwoner per jaar is substantieel afgenomen.¹⁴

3. *Afspraken met ondernemers*

Met de plaatselijke middenstand, ondernemers, organisatoren van evenementen en horeca zijn afspraken gemaakt over het voorkomen van voedselverspilling, gebruik van verpakkingen, plastic zakken en plastic glazen. Deze afspraken hebben geleid tot het nagenoeg verdwijnen van weggegooid voedsel, plastic afval en zwerfafval.

4. *Leen economie*

Een aanzienlijke reductie van grof huishoudelijk afval en defecte apparaten is verder tot stand gekomen door de opkomst van een leeneconomie voor duurzame consumptiegoederen.

Prioriteiten in de periode 2016-2020

1. *Andere kijk op afval:*

- De gemeente gaat de effectiviteit van het beleid vergroten door educatie en communicatie en door de beeldvorming actief te beïnvloeden: 'afval = grondstof'.
De inwoner kan en moet meer bij het onderwerp worden betrokken; de boodschap is: u bent verantwoordelijk voor uw eigen afval.
- De gemeente gaat verschillende mogelijke werkwijzen en de daaraan verbonden kosten en baten onderzoeken die kunnen bijdragen aan een verbetering van het 'scheidingsgedrag' en een substantiële vermindering van de hoeveelheid restafval. Desgewenst wordt daarmee in een of meer wijken een proef gehouden.
Onderzoek naar een derde minicontainer voor PMD¹⁵ is nu nog in de idee-fase.
- Prioriteit wordt gegeven aan het gescheiden aanbieden en inzamelen van grof huishoudelijk afval.
- Duurzaam Leiden verzorgt educatie over omgaan met en verwerking van afval en organiseert educatie- en competitieprojecten ter bestrijding van zwerfafval, te beginnen met een aantal scholen in de Merenwijk.

2. *Forse reductie van restafval:*

¹⁴ Ter vergelijking: in 2013 was dat gemiddeld 279 kg.

¹⁵ PMD staat voor: plastic, metaal, drankenkartons.

- De gemeente gaat het goede voorbeeld geven door circulair inkopen (dus: afvalpreventie) en vergaand scheidingsgedrag, te beginnen met gebruik van plastic tegengaan en plastic scheiden in de eigen gemeentelijke organisatie.
- In vervolg op het geven van het goede voorbeeld gaat de gemeente het gesprek aan met grote bedrijven in de stad, zoals Universiteit en LUMC, om te bezien waar via samenwerking de afvalproductie kan worden beperkt.
- De gemeente maakt consumenten en winkeliers attent op de “oud voor nieuw”-regeling: de wettelijke verplichting van winkels om kapotte en oude producten en onderdelen terug te nemen en deze gescheiden aan te bieden voor verwerking.
- We gaan nog vroeger in het proces zitten door in te zetten op minder verpakkingen en plastic tasje. Via de VNG wordt geagendeerd om de verpakkingindustrie te adresseren.

3. Afspraken met ondernemers:

- De gemeente zoekt het niet in overheidsbemoediging, maar in communiceren, motiveren en “verleiden door goede ideeën”. De gemeente kan inspelen op gevoelens van ongemak bij de ondernemers zelf over hun afvalproductie. De gemeente zoekt hiervoor aansluiting bij het business model van het bedrijf.¹⁶
- De gemeente ondersteunt de Stichting Duurzame Horeca Leiden en omstreken in haar streven om de voedselverspilling in de horeca tegen te gaan. Zie ook § 3.1.

4. Leeneconomie:

- De gemeente gaat kleinschalige burgerinitiatieven ondersteunen die zijn gericht op het opzetten van een leeneconomie.

5.2 Toelichting op het thema

Afval is iets waar je niets meer mee kunt, dus iets waar mensen, liefst meteen, van af willen. Maar is iets wat je alleen nog maar kunt verbranden 'afval'? Geldt dat ook als je nog iets kunt doen met de warmte die dan vrijkomt? Er is rond de term 'afval' wel enige ruimte voor een semantische discussie.

Vast staat dat wat er met ons afval gebeurt veel te maken heeft met perceptie en gewoonte. Nog steeds komt het vaak voor dat mensen helemaal geen afval scheiden, terwijl dat voor veel huishoudens de gewoonste zaak van de wereld is. Afval dumpen waar het toevallig uitkomt gebeurt ook nog steeds. Maar dat neemt niet weg dat wat decennia geleden 'gewoon' was, dat nu niet meer is. Gescheiden aanbieden en ophalen van wat we niet meer nodig hebben is steeds meer de regel en datgene wat we vervolgens overhouden noemen we 'restafval', een relatief nieuwe term.

5.3 Waar staat Leiden nu ?

Uitkomsten Quick Scan duurzaamheid

Leiden scoort in dit thema 'goed', afgezet tegen gemeenten in een vergelijkbare stedelijkheidsklasse. Het Leidse afvalscheidingspercentage (35%) steekt gunstig af tegen het gemiddelde van de referentiegemeenten (25%). Voor een historische stad is dat geen gek resultaat.

Leiden doet het bijvoorbeeld relatief goed wat betreft het netwerk van ons glas- en papiercontainers: het aantal mensen dat samen één container voor glas en papier deelt is in Leiden relatief laag.

Alleen waar het gaat om de inzameling van kunststof doet Leiden het een stuk minder. De potentie voor het apart inzamelen van plastic afval is in Leiden dan ook hoog, gezien de hoeveelheid kunststof die in het

¹⁶ Dit kan worden verbonden aan de jaarlijkse duurzaamheidsprijs voor de meest duurzame ondernemer in Leiden. Zie § 3.1.

restafval wordt aangetroffen.

De landelijke ambitie is om te komen van 65% scheiding van alle afvalstoffen in 2015 tot 75% in 2020. Dat zou voor Leiden heel ambitieus zijn.

Willen we de situatie fundamenteel (verder) verbeteren, dan is overgaan op 'omgekeerd inzamelen' de logische volgende stap. In de bestaande situatie wordt het restafval opgehaald en voor gescheiden afval laten we de mensen lopen. In de nieuwe situatie wordt dan juist het 'gewenst afval' opgehaald.

Voor deze beleidswijziging zijn investeringen nodig. Invoering hiervan is pas vanaf 2020 haalbaar. In een wijk als de Stevenshof of de Merenwijk kan in de komende periode (2016-2020) alvast een proef worden gedaan met het uitgeven van een derde minicontainer voor PMD (plastic, metaal, drankenkartons), naast de containers voor GFT- en restafval.

Bestaand beleid

- *Afvalscheiding*

Het huidige beleid is vastgelegd in het *Kaderstellend afvalbeleid* (met als horizon het jaar 2020). Hierin is bewust gekozen voor niet te hoge ambities. De reden hiervoor is dat er nog veel onduidelijkheid bestaat in het landelijke beleid en de trends. Denk hierbij aan de discussie rond statiegeld en plastic.

Het beleid is wel ambitieus wat betreft de inzameling: er zijn hoge scheidingsdoelstellingen. Er is een Uitvoeringsplan voor de periode 2013 tot en met 2016. Concrete acties worden per kwartaal gemonitord en aan de vakwethouder gerapporteerd.

- *Aanbesteden verwerking*

In 2013 is het verwerkingscontract aanbesteed, waarmee een bedrag van € 4 miljoen per jaar is gemoeid. In de aanbesteding heeft het energetisch rendement van de verbrandingsoven voor 30% meegewogen.

5.4 Rollen, financiën, indicatoren

Gemeentelijke rollen

Huidige rollen van de gemeente:

- Inzamelen van afval.
- Handhaven.
- 'Fine-tunen' en optimaliseren van de bestaande structuren (van het *Kaderstellend Afvalbeleid*).

Financiën

De afvalstoffenheffing is in Leiden gekoppeld aan de hoogte van de OZB. Deze heffing is nu (nog) te laag om kostendekkend te zijn. Dit wordt deels gecompenseerd door extra-OZB en deels door een jaarlijkse suppletie van het Rijk. Het streven is om de afvalstoffenheffing stapsgewijs kostendekkend te maken. Daarom is een financiële prikkel in Leiden niet als hulpmiddel te gebruiken. Het bereiken van de kostendekkendheid van de afvalstoffenheffing is dan ook een doelstelling. Daarvoor is nodig om minder kosten te maken voor de inzameling. Een verdere stijging van de afvalstoffenheffing op langere termijn kan daarmee worden voorkomen.

Indicatoren

De scheidingspercentages per afvalcategorie zijn nu in de Programmabegroting opgenomen als effect-indicatoren. Zij worden via een sorteeraanlyse van het huishoudelijk afval elke 3 jaar gemeten (2011, 2014, 2017). Het gaat om de volgende 7 categorieën, elk met hun eigen streefwaarde: GFT, papier en karton, glas, kunststof verpakkingen, textiel, klein gevaarlijk afval en grof huishoudelijk afval.

Indicatoren

Effectindicatoren

	<i>Gemeten effect</i>	<i>Bron</i>
Afvalscheiding	Scheidingspercentages per afvalcategorie	PM
Afvalpreventie	Gemiddeld aantal kg restafval per inwoner	PM

Prestatieindicatoren

	<i>Gemeten prestatie</i>	<i>Bron</i>
Educatie	Aantal gestarte projecten in basisscholen	Gemeente Leiden
Burgerinitiatieven	Aantal door de gemeente ondersteunde initiatieven, gericht op het opzetten van een leeneconomie.	Gemeente Leiden
Betrekken van het bedrijfsleven	Aantal bedrijven dat met de gemeente afspraken heeft gemaakt over afvalreductie.	Gemeente Leiden

6. Mobiliteit

6.1 Ambities en prioriteiten

Ambities voor 2030

1. *Verschuiving van automobilititeit naar leefbaarheid*
In 2030 heeft Leiden een balans gevonden van bereikbaarheid en omgevingskwaliteit. De ruimtelijke inrichting van Leiden wordt dan niet meer gedomineerd door automobilititeit. Er heeft een verschuiving van gewicht plaatsgevonden van automobilititeit naar leefbaarheid, zonder dat dit ten koste is gegaan van de bereikbaarheid. De mobiliteit in de Leidse binnenstad bestaat in hoofdzaak uit lopen, fietsen, OV en elektrisch vervoer. Doorgaand autoverkeer vindt goede alternatieven buiten de binnenstad om.
2. *Park & walk*
De vanaf 2015 gebouwde parkeergarages hebben een aantrekkelijk 'park & walk'-klimaat geschapen dat bijdraagt aan de leefbaarheid van de binnenstad.
3. *Leiden Fietsstad*
Een aantrekkelijke fietsinfrastructuur verbindt de verschillende stadsdelen met elkaar en de stad met de omliggende natuur. Leiden is nog meer dan nu een fietsstad. Er is een veilige en kwalitatief hoogwaardige fietsinfrastructuur, onder meer doordat langzaam en snel verkeer waar dat ruimtelijk inpasbaar is van elkaar zijn gescheiden.
Er is voldoende en strategisch gelegen stallingscapaciteit voor fietsen.
4. *Fijnmazig OV*
In het programma van eisen voor de OV-concessie heeft de Provincie rekening gehouden met de Leidse wensen ten aanzien van het openbaar vervoer. Dit kan voor sommige lijnen ook kleinere bussen, milieuvriendelijke bussen en meer vraagbepaald vervoer betekenen.
5. *Elektrisch vervoer*
De stad beschikt over een effectieve laadinfrastructuur voor elektrische voertuigen.
6. *Minder woon-werkverkeer*
De relatie tussen werk en mobiliteit is door concentratie van werkgebieden rondom OV-knooppunten en door vormen van 'het nieuwe werken' veranderd. Het woon-werkverkeer is daardoor afgenomen of gelijkmatiger verdeeld over de dag en (spoor)wegen zijn ontlast. Er zijn merkbaar minder of minder gelijktijdige vervoersbewegingen.
7. *Duurzame stadsdistributie*
Het transport van goederen vergt minder verkeer in de stad doordat gebruik wordt gemaakt van een distributiewijze die leidt tot minder en schonere voertuigbewegingen. Waar mogelijk zijn duurzame distributiecentra aan de randen van de stad gerealiseerd.

Prioriteiten in de periode 2016-2020

1. *Verschuiving van automobilititeit naar leefbaarheid:*
 - Vaker kiezen voor de fiets en het openbaar vervoer, in plaats van de auto, draagt bij aan duurzaamheid en leefbaarheid. Dit wordt bevorderd door de aantrekkelijkheid van fietsen en OV te vergroten en voortdurend in beeld te brengen. Bij parkeerproblemen op wijkniveau zetten we in op het faciliteren van het gebruik van deelauto's als

ruimtebesparende oplossing. Investeren in deelauto's is immers efficiënter dan ingrepen te plegen in de ruimte die ten koste gaan van groen of speelruimte in de wijk.

In nieuw te ontwikkelen gebieden wordt standaard ruimte ingeruimd voor deelauto's, om zodoende ruimtevoordeel te behalen. Aspirant-bewoners worden vooraf geïnformeerd over de parkeer- en mobiliteitsmogelijkheden van hun nieuwe omgeving.

- We zetten in op het stimuleren van verplaatsing per fiets, elektrisch vervoer en het gebruik van deelauto's. We blijven faciliteren en verleiden, onder andere via stallingsmogelijkheden voor de fiets, we bepleiten bij vervoerders het kunnen meenemen van de fiets in OV, en indien gevraagd faciliteren we elektrische deelauto's op enkele punten in de stad.
- In 2016 neemt de gemeente een besluit over voortzetting van de milieuzone voor vrachtauto's vanaf 2017. De gemeente bepaalt dan ook haar standpunt over mogelijke gebiedsuitbreiding van de milieuzone en over uitbreiding van de milieuzone naar andere categorieën vervuilende voertuigen.
- Na het voltooiën van de beide parkeergarages wordt het aantal parkeerplaatsen in de stad niet uitgebreid ten koste van buitenruimte. Zoals hiervoor vermeld wordt de aandacht gericht op ruimtebesparende vervoersalternatieven.

2. *Park & walk:*

- Met de vanaf 2015 te bouwen parkeergarages scheppen we een aantrekkelijk 'park & walk'-klimaat, dat bijdraagt aan de leefbaarheid van de binnenstad.

3. *Leiden Fietsstad:*

- De stallingsmogelijkheden voor fietsen bij de NS-stations en op strategische plekken in het centrum worden verder verbeterd.
- Bij OV-knooppunten en bronpunten (zoals parkeergarages) worden de mogelijkheden voor verhuur van fietsen onderzocht.
- Het gebruik van elektrische fietsen door forensen wordt gestimuleerd.

4. *Fijnmazig OV:*

- We blijven monitoren waar behoefte bestaat aan aanvullend openbaar vervoer. We gaan onderzoek doen naar het net van buslijnen onder HOV, in het bijzonder de gevolgen van de exploitatie van het net en de leefbaarheidsaspecten.
- Ook wordt ingezet, in nauw overleg met de Provincie, op onderzoek naar innovatieve manieren van kleinschalig, vraaggericht en milieuvriendelijk vervoer.

5. *Elektrisch vervoer:*

- We bevorderen het gebruik van elektrische voertuigen door het plaatsen van publieke laadpalen in de openbare ruimte en in de gemeentelijke parkeergarages.
- De gemeente gaat het eigen voertuigenpark 'verschonen' door bij vervanging over te gaan op elektrisch vervoer.

6. *Minder woon-werkverkeer:*

- We streven naar minder verplaatsingen door mobiliteitsmanagement. Hierbij denken we aan maatregelen in het kader van Slim werken, Slim Reizen, en Het Nieuwe Werken. We zetten in op concentratie van toekomstige werkgebieden rondom OV-knooppunten. We gaan verder met de bestaande inzet van een mobiliteitsmakelaar die bedrijven helpt bij de inzet van mobiliteitsmaatregelen, zowel in de verkennings- als implementatiefase.

7. *Duurzame stadsdistributie:*

- De gemeente levert een financiële bijdrage aan het onderzoek naar de mogelijkheden van een stedelijk distributiesysteem, gericht op het reduceren van de hoeveelheid verkeer in de stad. De gemeente kan deze distributie in de markt zetten, eventueel via een aanbesteding, waarbij ook wensen en eisen worden meegegeven met betrekking tot het soort vervoer.

Het opzetten en exploiteren van een stedelijk distributiesysteem is een taak voor het bedrijfsleven.

6.2 Toelichting op het thema

Een goede bereikbaarheid is voor het functioneren van het stedelijk systeem belangrijk. Maar zonder dat het ten koste gaat van duurzaamheid en leefbaarheid. Bij het nastreven van duurzaamheid op het terrein van verkeer en vervoer gaat het om het beperken van milieuhinder, (lawaai, luchtvervuiling) en het zoveel mogelijk voorkomen van verdringing van groen door de ruimtevrage van verkeersinfrastructuur.

Onze huidige manier van verplaatsen, met veelvuldig autogebruik, is over het geheel gezien niet duurzaam te noemen. Mobiliteit is één van de belangrijkste veroorzakers van de CO₂-uitstoot. Zowel vanuit de EU als vanuit het Rijk is er daarom klimaatbeleid opgesteld, inclusief mobiliteitsmaatregelen, waarin de normstelling voor emissies van wegvoertuigen een belangrijke plaats inneemt. Ook voor lokale overheden is er een belangrijke opgave.

In het algemeen kunnen de maatregelen trapsgewijs worden gericht op de drie aspecten van de mobiliteit:

- vermindering: neem waar mogelijk de noodzaak van verplaatsing weg (denk aan woon-werkverkeer);
- verandering: moedig lopen, fietsen, OV, gebruik van deelauto's aan als vervoerwijze;
- verduurzaming: stimuleer het gebruik van auto's en scooters die duurzaam worden aangedreven (elektrisch, groen gas, waterstof, etc.).

Sinds 2010 bestaat er in Leiden een milieuzone voor vrachtverkeer; de geldigheidsduur is onlangs verlengd tot en met 2016. De vier grote steden zetten de milieuzone ook nadien voort. Leiden zal zich erop beraden of dit voorbeeld wordt gevolgd. Na de op handen zijnde wetswijziging (Reglement Verkeersregels en verkeerstekens, RVV) zal het ook mogelijk worden een milieuzone in te stellen voor personen- en bestelauto's. In 2016 zal Leiden moeten besluiten of van deze mogelijkheid gebruik zal worden gemaakt.

6.3 Waar staat Leiden nu ?

Uitkomsten quick scan duurzaamheid

Leiden scoort gemiddeld tot bovengemiddeld qua duurzame mobiliteit indien afgezet tegen vergelijkbare gemeenten.

Wat betreft autovervoer doet Leiden het goed waar het gaat om aardgas en deelauto's, maar blijft enigszins achter wat betreft laadpunten voor elektrische auto's en het aantal hybride voertuigen.

Het procentuele aandeel van lopen, fietsen en OV in het geheel van verplaatsingen is in Leiden bijzonder hoog. Vooral de fiets is populair als vervoermiddel.

Kansen doen zich voor Leiden vooral voor op het terrein van faciliteren van elektrisch vervoer, actiever inzetten op het bevorderen van deelautogebruik en het uitdragen van het beeld van Leiden als fietsstad en, in het algemeen, stad van duurzame mobiliteit.

Bestaand beleid

In de *Mobiliteitsnota Leiden 2015-2022* staan verschillende ambities die een directe of indirecte relatie met de duurzaamheidsdoelstellingen hebben:

- *Stimuleren van het langzaam verkeer*
Fietsen en lopen zijn gezond en belasten het milieu niet. Bovendien is het mogelijk het autogebruik te doen afnemen als we maatregelen nemen om het langzaam verkeer te stimuleren. Voor de kortere afstanden is de fiets al een goed alternatief voor de auto. De komst van de elektrische fiets vergroot deze potentie, maar vraagt wellicht ook om een specifieke inrichting. Ook voor het OV-gebruik (met name het gebruik van de trein) is de fiets, naast lopen, belangrijk, als voor- en steeds vaker ook als natransport. Voor de fietser gaan we zorgen dat verplaatsingen sneller, directer en comfortabeler worden.
- *Stimuleren van OV-gebruik*

Dit doen we door te zorgen voor goede routes van en naar de stations en voldoende stallingsmogelijkheden voor fietsen. In samenwerking met de betrokken vervoerders en concessieverleners streven we naar een hoge frequentie van de treinen en de Hoogwaardig OV-bussen.

- *Balans tussen bereikbaarheid en kwaliteit van de omgeving*
Uitgaande van de realisatie van een sterkere hoofd-ontsluitingsstructuur wordt opnieuw gekeken naar de gehele wegenstructuur van Leiden: welke wegen hebben een grotere verkeersfunctie en welke zijn juist voor het verblijven van belang? Hiermee is een wegencategorisering gemaakt die medebepalend is voor de vraag welke herinrichtingsprojecten noodzakelijk zijn. Met die projecten zorgen we ervoor dat gebruik en inrichting beter bij elkaar gaan passen. Dit is belangrijk voor de aantrekkelijkheid van de stad (economische ontwikkeling, woon- en werkkwaliteit), de bereikbaarheid, het tegengaan van milieuhinder en verkeersveiligheid.
- *Bijdragen aan duurzaamheid en aan minder milieuhinder*
Met projecten in het Investeringsprogramma Infrastructuur wil de gemeente bijdragen aan een duurzaam Leiden en minder milieuhinder. Naast bovenstaande ambities zoeken we voor het investeringsprogramma ook naar andere mogelijkheden die bijdragen aan duurzame mobiliteit en een toekomstvaste inrichting van de Leidse infrastructuur. De door de quick scan gesignaleerde kansen voor Leiden zijn daarbij richtinggevend.
- *Mobiliteitsmanagement*
Sinds december 2012 is er in Leiden een mobiliteitsmakelaar actief. Deze heeft kennis van maatregelen uit het pakket van mobiliteitsmanagement en helpt bedrijven bij de inzet hiervan, zowel in de verkenningsfase naar mogelijke maatregelen, als bij de implementatie ervan. Hij assisteert ook bij de uitwisseling van ervaringen tussen bedrijven. We vinden het blijvend van belang dat verkeersdeelnemers bewuste keuzes maken over hun reisgedrag en zien ook het belang van mobiliteitsmanagement voor het goed functioneren van bedrijven.

6.4 Rollen, financiën, indicatoren

Gemeentelijke rollen

De gemeentelijke rollen zijn divers. De gemeente speelt de hoofdrol waar het gaat om de ruimtelijke keuzes die moeten worden gemaakt, samenhangend met mobiliteit. In de strijd om de schaarse stedelijke ruimte zijn wegen, straten en fietspaden in een voortdurende competitie verwickeld met andere functies.

Daarnaast probeert de gemeente te stimuleren en te verleiden, want mobiliteit is immers gedrag en gedrag is beïnvloedbaar. Hierbij gaat het vooral om de keuze van het individu voor het soort vervoer. Waar het gaat om innovatieve oplossingen zal de gemeente faciliteren en waar nodig partijen tot samenwerking aanzetten. Voor vernieuwende lokale initiatieven op het terrein van duurzame mobiliteit kan een beroep worden gedaan op het Fonds Lokale Initiatieven.

Ook op het gebied van duurzame mobiliteit heeft de gemeente een voorbeeldrol. De gemeente maakt werk van de 'verschoning' van het eigen wagenpark (auto's en tweewielers) en bevordert het fietsen als vervoerswijze in het woon-werkverkeer van de eigen werknemers.

Ten opzichte van de OV-concessieverleners (rijk en provincie) heeft de gemeente de rol om voortdurend de belangen van Leiden, die verbonden zijn aan hoogwaardig en duurzaam vervoer, in beeld te brengen.

Tenslotte heeft de gemeente een handhavende rol waar het gaat om de milieuzone. De milieuzone voor vrachtverkeer is een ruimtelijk begrensd gebied waarin alleen 'schone' vrachtwagens mogen komen. De zone draagt bij aan een schonere en stillere binnenstad. De milieuzone gold in eerste instantie voor de periode 2010 tot en met 2014 en is verlengd tot 31 december 2016.

Financiën

Financiering vindt plaats met:

- het reguliere budget van mobiliteit (begrotingsprogramma Bereikbaarheid);
- het Fonds Lokale Initiatieven;

- de Reserve Duurzaamheidsfondsen uit het Beleidsakkoord, voor specifieke projecten;
- het resterende subsidiegeld van het Luchtkwaliteitsplan 2012-2014, voor de kosten van handhaving van de milieuzone.

Indicatoren

Effectindicatoren (* = reeds opgenomen in Programmabegroting)

	<i>Gemeten effect</i>	<i>Bron</i>
Luchtkwaliteit *	Aantal wegen in Leiden waar langs de weg overschrijdingen van de grenswaarden voor stikstofdioxide en fijn stof (grenswaarden = 40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) zijn berekend.	Omgevingsdienst West-Holland
Luchtkwaliteit *	Aantal wegen in Leiden waar langs de weg de concentraties stikstofdioxide en fijn stof > 37 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ zijn berekend.	Omgevingsdienst West-Holland
Verschoning wagenpark gemeente *	- Percentage gemeentelijke vrachtauto's met minimaal Euro IV motor - Percentage gemeentelijke lichtere bedrijfswagens met roetfilter of Euro V motor	Gemeente Leiden
Elektrificatie van vervoersmiddelen *	- Percentage elektrische bromfietsen - Percentage elektrische brommobiel - Percentage elektrische snorfietsen - Percentage elektrische personenauto	Omgevingsdienst West-Holland
Vermindering autobezit	Aantal auto's in Leiden	CBS
CO2-reductie	CO2-uitstoot door verkeer en vervoer	Klimaatmonitor

Prestatieindicatoren

	<i>Gemeten prestatie</i>	<i>Bron</i>
Bevordering gebruik fiets en OV	Percentage vervoerskilometers uitgesplitst naar vervoermiddel	Klimaatmonitor
Bevordering fietsvervoer	Aangepakte knelpunten in fietsverbindingen	Gemeente Leiden

7. Klimaatadaptatie

7.1 Ambities en prioriteiten

Ambities voor 2030

1. *Water- en hittebestendige stad*

Leiden ligt in 2030 op koers om, conform de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie, in 2050 volledig klimaatadaptief te zijn. Dat houdt in:

- a. een waterbestendige stad: Leiden is bestand tegen overstromingen, (heviger) wateroverlast, (vaker optredende) verdroging en bodemdaling;
- b. een hittebestendige stad: hittestress en stedelijke hitte-eilanden worden voorkomen.

2. *Optimale inzet groen en blauw*

Voor de adaptatie aan het veranderende klimaat wordt groen en blauw in de stad optimaal ingezet, onder andere door de aanleg van groene daken waar dat mogelijk is, waterberging waar dat noodzakelijk is en het vervangen van verharding door groen, zowel in de openbare ruimte als (via stimulering) in de tuinen van bewoners.

Bewoners en bedrijven spelen de hoofdrollen bij het voorkomen van wateroverlast rondom huis en bedrijf.

3. *Iconische voorbeeldprojecten*

In 2030 hebben we iconische voorbeeldprojecten in het domein van de gebouwde en historische omgeving gerealiseerd.

4. *Wijkgerichte aanpak*

Er wordt waar mogelijk een wijkgerichte aanpak gehanteerd die is afgestemd op de kenmerken van de wijk, zoals historische gebouwen en de omvang van de openbare ruimte.

Prioriteiten in de periode 2016-2020

Waar we bij de andere thema's prioriteiten hebben verbonden aan de afzonderlijke lange-termijnambities, wordt bij dit thema gekozen voor een andere indeling. De reden hiervoor is dat het thema voor Leiden nieuw is; het heeft nog niet deel uitgemaakt van de Duurzaamheidsagenda 2011-2014. Er ligt dan ook eerst de opgave om kennis op te bouwen. Met het oog op de drie eerstgenoemde ambities kiezen we in de periode 2016-2020 voor de volgende aanpak.

1. *Analyse*

We brengen de gevolgen van klimaatverandering voor Leiden (eventueel in enkele scenario's) en de knelpunten in kaart met behulp van een klimaatveranderings-effectanalyse, die ten dienste staat van zowel de Omgevingsvisie als de Duurzaamheidsagenda 2016-2020. De analyse moet antwoord geven op de volgende vragen:

- a. Met welke opgaven, knelpunten, problemen wordt Leiden in de komende decennia geconfronteerd als gevolg van het veranderend klimaat?
- b. Welke zijn de oplossingsrichtingen?
- c. Zijn er wijken of gebieden die specifiek als probleemgebied moeten worden beschouwd?

Gevolgen en knelpunten kunnen betrekking hebben op alle aspecten, zoals wateroverlast, droogte, bodemdaling en hittestress, maar ook op de veiligheid van ondergrondse infrastructuur.

2. *Uitvoeringsplan*

De conclusies van de analyse worden vertaald in een uitvoeringsplan klimaatadaptatie. Dit plan bevat concrete stappen voor de ruimtelijke inrichting van de gemeente in de breedste zin van het woord. Het uitvoeringsplan geeft antwoord op de volgende vragen:

- a. Wat gaan we doen? En welke dingen doen we 'stedelijk' of bovenlokaal (grote bewegingen), welke doen we per gebied of wijk (maatwerk) en welke zaken vragen om micro-oplossingen?
- b. Welke meetbare prestaties verbinden we hieraan?
- c. Is er aanleiding om bestaand beleid, bijvoorbeeld voor het vergroenen van daken, op specifieke gebieden te richten?
- d. Welke "iconische projecten" zijn mogelijk?
- e. Waar landen acties en taken in de gemeentelijke organisatie?
- f. Met welke partners en 'stakeholders' werken we samen en welke rollen nemen we hierin?

3. Organisatie

De uitvoeringsacties en –taken worden vertaald in meetbare prestaties en belegd in de organisatie. Voor zowel de analyse als om te komen tot een uitvoeringsplan wordt de samenwerking met partners gezocht. In 2015 is de weg ingeslagen naar een Europees samenwerkings- en medefinancieringsproject: 'INTERREG 2 zeeën'. Samen met andere Nederlandse, Belgische, Engelse en Franse gemeenten en waterschappen kan in dit project kennis wordt gedeeld en kunnen klimaatadaptatie-pilots plaatsvinden. Leiden kan veel leren van Rotterdam en met steden als Brugge en Gent zou specifiek de klimaatadaptatie van historische binnensteden onder de loep genomen kunnen worden.

7.2 Toelichting op het thema

Onder 'klimaatadaptatie' verstaan we de noodzakelijke aanpassingen en ingrepen in de stedelijke omgeving om de negatieve gevolgen van klimaatverandering het hoofd te bieden. Daarbij gaat het met name om de factoren neerslag, droogte en hitte. Door klimaatverandering zullen Nederlandse steden in de toekomst mogelijk vaker last hebben van wateroverlast. De kans op meer en heviger regenbuien wordt door de klimaatverandering vergroot.¹⁷ De dichte bebouwing in steden draagt ertoe bij dat het water langzaam en/of moeilijk weg kan in de grond. De steden zullen zich moeten aanpassen aan de veranderende regenpatronen en de gevolgen daarvan. Dit kan door middel van het vergroten van het rioolsysteem, extra waterberging, bijvoorbeeld in de vorm van een waterplein, groene daken of meer groene infrastructuur.

Leiden is een dichtbevolkte en versteende stad. Volgens het rijk zullen er tot 2040 nog 30.000 woningen in de omgeving van Leiden bij komen. De strategieën om de stad voor te bereiden op de toekomst zijn daarmee beperkt. Dit geldt zowel voor de wateropgaven als voor het tegengaan van de overlast door langere droge en warmere perioden.

Het rapport *Climate Proof Cities* (2014¹⁸) geeft aan dat de klimaatbestendigheid van steden het meest efficiënt kan worden vergroot door het nemen van veel relatief kleine en lokale maatregelen. Veel van deze maatregelen kunnen tegelijkertijd met groot onderhoud of renovaties worden uitgevoerd. Daarvoor is een samenhangende aanpak en samenwerking met veel en diverse partijen nodig.

Puntsgewijs de relevante bevindingen van *Climate Proof Cities*:

- de mate van kwetsbaarheid varieert sterk binnen het stedelijk gebied;

¹⁷ Een hevige regenbui veroorzaakte in Kopenhagen in juli 2011 voor meer dan 1 miljard euro schade: kelders en parkeergarages stroomden vol, elektriciteitskasten stonden onder water, volgelopen tunnels sloten delen van de stad af. Een herhaling hiervan, met minder schade, deed zich voor in augustus 2014.

¹⁸ Eindrapport van het onderzoeksprogramma *Climate Proof Cities*, oktober 2014

- het vergroten van klimaatbestendigheid van steden kan het meest efficiënt gebeuren door het nemen van veel relatief kleine en lokale maatregelen; het inzetten van generieke maatregelen is minder effectief;
- veel kan tegelijkertijd met onderhoud of renovaties worden uitgevoerd;
- er is samenwerking met veel en diverse partijen nodig;
- de kosten van adaptatie zijn nu gering in vergelijking met de schade die in 1 dag kan ontstaan door extreme weersomstandigheden;
- het nu missen van de mogelijkheden om bij transformaties adaptatiemaatregelen in te passen kan later tot kosten leiden.

7.3 Waar staat Leiden nu ?

Uitkomsten quick scan duurzaamheid

In het *Verbreed Gemeentelijk Rioleringsplan 2014-2018* wordt aangegeven dat de gemeente Leiden de ambitie heeft in te spelen op de negatieve gevolgen van klimaatverandering. De gemeente doet dit reeds door bijvoorbeeld de aanleg van extra hemelwaterafvoerriolen, vergroten van diameters bij rioolvervanging en het afkoppelen van verhard oppervlak van het gemengd rioelstelsel. Deze aanpak is ook toegepast voor het oplossen van de waterproblemen in Leiden Noord. Met deze maatregelen wordt het bestaande rioelstelsel minder zwaar belast en ontstaat er meer ruimte voor het opvangen van de voorspelde toename van de neerslagintensiteit.

Om wateroverlast te voorkomen is meer nodig naast deze ‘traditionele’ aanpak van verbetering van de riolering. Samenwerking met andere disciplines is noodzakelijk. Zo wordt bijvoorbeeld een goede inrichting van de bovengrond, met doorlaatbare verharding en meer groen, nog belangrijker. In Leiden biedt het *Handboek Openbare Ruimte* handvatten en richtlijnen voor het klimaatbestendig inrichten van de openbare ruimte.

In de komende jaren zet Leiden in op waterneutraal bouwen bij belangrijke nieuwbouwprojecten en ruimtelijke ontwikkelingen. Bij deze projecten wordt het belang van het water zorgvuldig meegewogen. Dit betekent dat de waterberging, doorstroming en aan- en afvoer van het water niet mogen verslechteren door de nieuwbouw of ingrepen. Het uitgangspunt is om regenwater langer vast te houden of tijdelijk op te slaan op de locatie waar het valt, in plaats van het snel af te voeren. Op deze manier ontstaat er minder wateroverlast op andere plaatsen.

Ook werkt Leiden aan het ontwikkelen van een regionale Omgevingsvisie in samenwerking met negen omliggende gemeenten. Doel van deze visie is het formuleren van ambities om de regio voor te bereiden op de verandering van het klimaat, de energietransitie en het terugdringen van de CO₂ uitstoot.

Bestaand beleid

Er is nu geen specifiek klimaatbeleid los van de Duurzaamheidsagenda.

Wel is er water- en groenbeleid. Het principe van ‘waterneutraal’ bouwen maakt sinds 10 jaar deel uit van het beleid. Een van de doelstellingen van het *Waterplan Leiden* is om meer ‘waterbewustzijn’ te kweken bij de inwoners van Leiden. Met het beleid van het Hoogheemraadschap van Rijnland wordt bij alle ruimtelijke ontwikkelingen in Leiden rekening gehouden. Verder is er gemeentelijk waterbeleid waar het gaat om de inrichting van oevers (glooiend, waardoor meer opvangmogelijkheden) en is het *Verbreed Gemeentelijk Rioleringsplan 2014-2018*¹⁹ van toepassing.

Sinds 2014 werkt de gemeente Leiden met onder meer het Hoogheemraadschap van Rijnland en de Coalities klimaatbestendige stad²⁰ aan een lokale adaptatiestrategie die is toegerust op de gevolgen van het veranderende klimaat. Deze strategie zal zijn neerslag krijgen in de Omgevingsvisie en in projecten in de Duurzaamheidsagenda 2016-2020.

¹⁹ Raadsbesluit van 23 januari 2014, RV 13.0144.

²⁰ Zie: *Manifest klimaatbestendige stad*, Stuurgroep DPNH (ministerie I&M), oktober 2013.

7.4 Rollen, financiën, indicatoren

Gemeentelijke rollen

De gemeentelijke rol om de schadelijke gevolgen van klimaatverandering te beperken heeft een wettelijke basis. De gemeente is op grond van de Waterwet verantwoordelijk voor het grondwater in stedelijk gebied. Ook zorgt de gemeente voor de afvoer van afvalwater en overtollig regenwater via de riolering. Op grond van de *Wet publieke gezondheid* heeft de gemeente een taak in de gezondheidsbevordering. Dat is relevant voor dit onderwerp omdat de klimaatverandering gezondheidseffecten kan hebben, zoals bijvoorbeeld hittestress.

De gemeente is bij dit thema de primaire actor en aanjager. Ook het Hoogheemraadschap van Rijnland vervult een belangrijke rol. De gemeente is (samen met het Hoogheemraadschap) medeopdrachtgever en co-financier van de bovengenoemde klimaatveranderings-effectanalyse.

Financiën

De klimaatveranderings-effectanalyse moet indien mogelijk starten in het derde kwartaal van 2015. De conclusies moeten in 2016 hebben geleid tot een uitvoeringsplan. De kosten zullen worden gedeeld door de gemeente het Hoogheemraadschap. Het gemeentelijk aandeel komt ten laste van de Reserve duurzaamheidsfondsen. Hiervoor zal een kredietvoorstel aan de raad worden gedaan, als onderdeel van de Duurzaamheidsagenda 2016-2020.

Indicatoren

In het genoemde Uitvoeringsplan klimaatadaptatie zullen concrete beleidsdoelen, prestaties en daaraan verbonden indicatoren worden benoemd.

8. Instrumenten, rollen, schaal

8.1 Samenwerking en innovatie

Het Beleidsakkoord 2014-2018 Samenwerken en innoveren spreekt zich duidelijk uit over de ambitie om Leiden te ontwikkelen tot een duurzame stad. Een aantal thema's, zoals energie en biodiversiteit, worden met name genoemd, evenals het voornemen om duurzaamheid te verbinden met de economie van de stad. De in de Quick Scan gesignaleerde verbeteringskansen sluiten goed aan op de inhoud van het Beleidsakkoord.

De gemeente zal vooral in het realiseren van de duurzaamheidsambities de kans krijgen en grijpen om concrete invulling te geven aan de kernbegrippen van het Beleidsakkoord: samenwerking en innovatie.

8.2 Instrumenten

Platform, Programma en Educatie

Er zijn drie hoofdambities en prioriteiten die als het ware thema-overstijgend zijn en van cruciaal belang voor het traject Leiden Duurzaam 2030:

- *het organiseren van de voortgaande dialoog over duurzaamheid met de stad:*
Hiervoor wordt een stedelijk Platform Duurzaamheid opgericht, een van de voornemens uit het Beleidsakkoord.
- *het organiseren van duurzaamheid in de gemeentelijke organisatie:*
De Duurzaamheidsambities moeten hun plaats krijgen in de begrotingsprestaties²¹ en in de werkplannen van de gemeentelijke teams. Deze opgaven behoren tot het Programma Duurzaamheid (zie hierna) dat in ieder geval voor de periode juli 2015 tot juli 2018 wordt opgezet.
- *het in stand houden en uitbreiden van het aanbod duurzaamheidseducatie:*
Naast communicatie en voorlichting verzorgt de gemeente al jaren een aanbod van natuur- en milieueducatie voor de scholen. Dit gebeurt vanuit het besef dat leren over, ervaren van en kennismaken met natuur, groen, dieren, planten en bomen een belangrijke voorwaarde is voor een gezonde ontwikkeling van kinderen. Hoe jonger kinderen kennismaken met hun eigen omgeving, daar zorg voor leren dragen en waardevolle ervaringen opdoen, hoe groter de kans dat zij als volwassenen duurzame keuzes maken. Het educatieve aanbod staat niet stil, maar ontwikkelt zich. We verbreden het aanbod aan duurzaamheidseducatie door dit te laten aansluiten op de ambities en prioriteiten die in dit ambitiedocument zijn geformuleerd. We vernieuwen het door gebruik te maken van eigentijdse vormen en technieken en door partners met een innovatieve aanpak erbij te betrekken. Voorbeelden zijn zwerfafvalprojecten en lessen over energie en voedsel(verspilling).

Het hierboven genoemde Platform Duurzaamheid is een van de voornemens genoemd in het Beleidsakkoord: "We richten een platform op waarbinnen de gemeente, bedrijven en organisaties samenwerken aan innovatieve manieren om de stad te verduurzamen." De vorm die dit Platform zal krijgen wordt bepaald in samenspraak met 'de stad'. Vorm en werkwijze van het Platform zien wij als een middel bij uitstek om de kernwaarden van het Beleidsakkoord, samenwerken en innoveren, gestalte te geven. Hoe het Platform er uit zal gaan zien staat nog niet vast, maar het zal niet de vorm krijgen van een adviesorgaan; dat zou immers een doublure opleveren met de Leidse Milieuraad.²²

²¹ Het gaat hierbij om prestaties in 4 begrotingsprogramma's: Economie en toerisme, Bereikbaarheid, Omgevingskwaliteit en Stedelijke Ontwikkeling.

²² De Leidse Milieuraad adviseert het college gevraagd en ongevraagd over het milieubeleid en de milieuaspecten van ander beleid van de gemeente en van organen en instellingen waarin de gemeente vertegenwoordigd is. Het begrip 'milieu' dient in dit verband breed te worden opgevat, als 'de kwaliteit van de fysieke leefomgeving'.

In het Beleidsakkoord wordt daarnaast een gemeentelijk 'aanjaagteam' in het vooruitzicht gesteld, "dat helpt bij het stichten van samenwerking met bestaande en nieuwe initiatieven van bedrijven, organisaties en andere overheden". Dit aanjaagteam zal opereren binnen de context van het Programma Duurzaamheid dat ter uitvoering van het raadsbesluit van 9 april 2015 voor drie jaar is ingesteld. Voor de periode van 1 juli 2015 tot 1 juli 2018 is de formatie uitgebreid met een Programmamanager duurzaamheid en tevens, met het oog op de zwaarwegende positie van het energiedossier in het geheel van de duurzaamheidsambities, een specialist op het gebied van energie. Na afloop van deze periode zal aan de hand van een evaluatie een besluit worden genomen tot voortzetting of beëindiging van het Programma. Deze inzet van middelen is in lijn met de aanbevelingen van de Leidse Milieuraad.

Het grote gewicht dat in het Beleidsakkoord wordt toegekend aan de duurzaamheidsambities vraagt om een stevige positie van deze ambities in het gemeentelijk apparaat, die recht doet aan de veelvormigheid van het beleidsterrein. Daarom is gekozen voor een programmatische opzet om een integrale benadering van de duurzaamheidsambities in de gemeentelijke organisatie tot stand te brengen, een aantal cruciale stappen op weg naar een duurzame stad te zetten en de vorderingen op de diverse thema's te monitoren. Binnen het Programma Duurzaamheid fungeert de Programmamanager als een spin in het web. Deze zal dan ook:

- sturen op het nog vast te stellen Programma Duurzaamheid, waarin zijn opgenomen de - in werkplannen geborgde – acties en prestaties, die formeel zijn vastgelegd in de Duurzaamheidsagenda 2016-2020;
- sturen op de onderlinge samenhang van de diverse duurzaamheidsacties en initiatieven in de stad;
- het eigenaarschap van prestaties en de benodigde samenwerking binnen het gemeentelijk apparaat organiseren;
- de samenwerking en kennisontwikkeling in (en buiten) de stad op het gebied van duurzaamheid versterken, onder meer via het eerder genoemde Platform Duurzaamheid.

8.3 Rollen van de gemeente

In de discussies over duurzaamheid met partijen in de stad is naar voren gekomen dat de verwachtingen die burgers, bedrijven en instellingen van de gemeente hebben verschillen per thema en ook binnen eenzelfde thema kunnen uiteenlopen. Vreemd is dat niet, want de gemeente heeft naar zijn aard verschillende rollen tot zijn beschikking: regelgever, facilitator, subsidieverlener, verbindende schakel tussen partijen, (co)financier, et cetera.

Het zal voor de gemeente steeds zaak zijn om bewust de meest passende rol te kiezen en om deze keuze kenbaar te maken, zodat steeds duidelijk is wat burgers, bedrijven en instellingen van de gemeente kunnen verwachten. Daarbij is ook van betekenis dat de gemeente, zoals hiervoor al opgemerkt, acteert op verschillende niveaus. Dat brengt onder meer met zich mee dat de gemeente per thema zal moeten kunnen 'schakelen' tussen verschillende rollen, afhankelijk van het soort inspanning dat wordt gevraagd en het aangrijpingspunt voor actie.

Duidelijk zal zijn dat de gemeente wel op het hele speelveld van duurzaamheid opereert, maar niet 'over alles gaat'. Een regisserende rol zal in een aantal thema's (energie, afval, klimaatadaptatie) relatief vaak de goede keus zijn, maar bij andere thema's (duurzaam ondernemen, mobiliteit) zal het vaker gaan om verbinden en samenwerken. Bijna steeds zal de gemeente de rol nemen van stimuleren en overtuigen. En van verleiden tot ander gedrag en nieuwe, innovatieve keuzes.

8.4 Schaal

Het traject naar een duurzame stad loopt op verschillende niveaus. Op elk van deze niveaus kan de gemeente, naar gelang het thema, de keuze maken een of meer rollen te spelen:

- op het microniveau van individuen en huishoudens, door de (consumptieve) keuzes te beïnvloeden;
- op wijk- of gebiedsniveau;
- op het niveau van de stad als geheel;
- in de samenwerking met buurgemeenten of de regio;

- bovenregionaal of landelijk;
- op internationaal niveau, bijv. in het verband van Europese samenwerking.

De samenwerking op wijkniveau lijkt voorshands vooral voordelen te bieden waar het gaat om de duurzaamheidsthema's energie, biodiversiteit en klimaatadaptatie.

thema	schaal
Energie	Heel uiteenlopend: - beïnvloeden van de keuzes van huishoudens en bedrijven - innovatieve oplossingen voor wijken of stadsdelen - de warmtevoorziening voor stad en regio - samenwerking met partijen in de hele provincie
Duurzaam ondernemen	- vooral op stedelijk niveau - mogelijk op wijkniveau (bedrijventerreinen)
Biodiversiteit	- gedragsbeïnvloeding - samenwerken op wijkniveau - stedelijke projecten - regionaal groenbeleid
Afvalstromen	- gedragsbeïnvloeding - keuzes per wijk / gebied - stadsbreed beleid
Mobiliteit	- gedragsbeïnvloeding - stadsbrede ingrepen en voorzieningen - regionaal vervoer
Klimaatadaptatie	- gedragsbeïnvloeding (keuzes in directe omgeving) - samenwerken op wijkniveau - stedelijk (infrastructuur) - regionaal, nationaal (Deltaprogramma) - internationaal (EU)

8.5 Wat kan van de gemeente worden verwacht ?

Samenvattend: op weg naar een duurzame stad in 2030 mag van de gemeente worden verwacht:

- **Rollen bewust kiezen**
De gemeente zal, naar gelang het onderwerp, steeds een bewuste keuze maken voor de daarbij gewenste rol. Het zal steeds gaan om samenwerken met partijen in de stad, maar vaak is dat niet genoeg. Waar dat noodzakelijk of gewenst is zal de gemeente de regierol nemen.
- **Acteren op alle niveaus**
De veelvormigheid van duurzaamheidsbeleid brengt met zich mee dat de gemeente op alle niveaus actief zal zijn: het microniveau van individueel gedrag en consumptieve keuzes, het mesoniveau van wijken en gebieden, op stedelijke en regionale platforms, in provincie-brede trajecten, maar ook nationaal en Europees. Elk van deze niveaus brengt weer verschillende rollen met zich mee.
- **Duurzaamheid uitdragen**
De gemeente zal niet alleen zijn ambities zichtbaar maken, maar ook datgene tonen wat samen met burgers en organisaties in de stad is bereikt. Daarbij mag van de gemeente worden verwacht dat hij zelf het goede voorbeeld geeft. Naast communicatie is ook het educatieve aanbod in de volle breedte van de duurzaamheidsthema's van groot belang.

- **Integraliteit bewaken**
Door de programmatische opzet zijn we in staat op de diverse thema's te opereren zonder de onderlinge samenhang en het totaalbeeld uit het oog te verliezen. Hierbij gaat het niet alleen om de onderlinge samenhang tussen duurzaamheidsacties, maar ook om de samenhang met andere beleidsdoelen, zoals leefbaarheid, wonen, beheer en openbare orde. In de wijken krijgt dit vorm via de wijkaanpak²³, die is gericht op samenwerking met 'stadspartners' en inwoners. Zij krijgen de ruimte en worden gestimuleerd en gefaciliteerd om zich in te zetten voor de leefbaarheid in hun wijk.
- **Monitoren**
Wat wordt bereikt moet worden gemeten en vastgelegd. Per duurzaamheidsthema worden prestatie- en effectindicatoren ontwikkeld.
- **Innovatie aanjagen**
Innoveren is onmisbaar voor verduurzaming. De in de stad en elders aanwezige kennis zal optimaal worden benut, onder meer door gerichte onderzoeksopdrachten.
- **Samenwerking in stand houden**
De samenwerking en dialoog met de stad zal vorm krijgen in het op te richten Platform Duurzaamheid.
- **Kennisnetwerk**
Bij alle duurzaamheidsthema's werkt Leiden samen met andere steden, inclusief hun kennisinstellingen. Leiden en partnersteden wisselen kennis, ervaring en 'best practices' uit in een kennisnetwerk dat voortdurend wordt ontwikkeld. Een aparte vermelding in dit verband verdient het *Leiden-Delft-Erasmus Centre for Sustainability*, dat door de drie universiteiten is opgericht om de gecombineerde kennis multidisciplinair in te zetten voor de duurzaamheidsopgaven.

8.6 Uitvoeringsprogramma

De in de voorgaande hoofdstukken genoemde prioriteiten voor de komende jaren zullen worden geconcretiseerd in een uitvoeringsprogramma: de Duurzaamheidsagenda 2016-2020. Deze zal, met financiële voorstellen per jaarschijf, tegelijk met dit Ambitiedocument aan de raad worden voorgelegd. Tevens zullen aan de raad per duurzaamheidsthema indicatoren worden voorgesteld die in de Programmabegroting zullen worden opgenomen.

²³ Zie RV 15.0033 voor de *Kaders wijkaanpak*.